

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Πλαίσια και σκοποθεσία
της ελληνόγλωσσης
εκπαίδευσης στη Διασπορά

A1 Πλαίσια

Με το όρο πλαίσιο νοούνται τα χωροχρονικά, ιστορικά, κοινωνικο-οικονομικά, πολιτικά, θεσμικά, ιδεολογικά και πολιτισμικά όρια εντός των οποίων λαμβάνει χώρα μια διαδικασία, μια ενέργεια, ένα γεγονός.

Το σημασιολογικό περιεχόμενο ενός γεγονότος, μιας διαδικασίας, μιας έννοιας συναρτάται άμεσα με το εκάστοτε πλαίσιο αναφοράς. Για παράδειγμα, αν γίνεται διαφοροποίηση της Διασποράς σε «ιστορική» και «μεταναστευτική» (βλ. κεφ. 1.2), αυτό οφείλεται στο ότι αυτές οι διασπορές διαμορφώθηκαν σε διαφορετικά ιστορικά, κοινωνικο-οικονομικά και πολιτικά πλαίσια, και άρα δεν είναι ταυτόσημες¹⁶.

Είναι προφανές ότι υπάρχουν πολλά πλαίσια εντός των οποίων λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση των ελληνοπαίδων¹⁷ της Διασποράς, και ότι κάποια απ' αυτά αναφέρονται τόσο στη χώρα προέλευσης (Ελλάδα) όσο και στην παροικία και στη χώρα διαμονής (όπως π.χ. το πολιτισμικό), ενώ κάποια άλλα, (όπως π.χ. το κοινωνικο-οικονομικό), αναφέρονται περισσότερο ή αποκλειστικά στη χώρα διαμονής και στην παροικία.

Ωστόσο, μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης των διαφόρων πλαισίων κατά κοινωνικό χώρο (κοινωνία προέλευσης, παροικία, κοινωνία διαμονής) θα ήταν ανώφελη, δεδομένου ότι τόσο τα όρια των διαφόρων πλαισίων όσο και τα όρια τουλάχιστον μεταξύ της παροικίας και της κοινωνίας της χώρας διαμονής είναι ρευστά και δυσδιάκριτα.

Επομένως, μια ανάλυση της κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων της Διασποράς, γενικότερα, και της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσής τους, ειδικότερα, θα πρέπει να λάβει υπόψη της όλους τους κοινωνικοποιητικούς παράγοντες που εκπορεύονται ή ανάγονται στους παραπάνω τρεις χώρους (χώρα/ κοινωνία προέλευσης, παροικία, χώρα/ κοινωνία διαμονής), καθώς και στα διάφορα πλαίσια που υπάρχουν σ' αυτούς ή τους διασυνδέουν μεταξύ τους.

Απαιτείται, δηλαδή, μια ολιστική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων της Διασποράς στα πλαίσια της οικογένειάς τους, του άμεσου και του ευρύτερου κοινωνικοπολιτισμικού τους περιβάλλοντος καθώς και στο πλαίσιο της εκπαίδευσής τους.

Είναι, λοιπόν, προφανές ότι μια τέτοιου είδους προσέγγιση και πολύπλοκη είναι και πολυεπίπεδη. Γι' αυτό και επιχειρήθηκε μια δόμηση και συστηματικοποίηση των φορέων, των παραγόντων, των διαστάσεων και των επιπέδων κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων της Διασποράς έτσι, ώστε να καταστεί κατά το δυνατό ευκολότερη η ανάλυσή τους. Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι συνοψισμένο στον πίνακα Α που ακολουθεί.

1.1 Επίπεδα ανάλυσης της κοινωνικοποίησης

Ας υπογραμμιστεί, ότι τα όρια μεταξύ των τεσσάρων επιπέδων ανάλυσης είναι ρευστά και ότι μια διαδικασία μπορεί να αναλυθεί σ' ένα ή σε δυο επίπεδα. Οι σχέσεις, για παράδειγμα, μεταξύ Ελλάδας και των διαφόρων χωρών υποδοχής/ διαμονής μπορούν να αναλυθούν τόσο στο μακροεπίπεδο όσο και στο μεσοεπίπεδο, ανάλογα σε ποιο θέμα αναφέρονται.

¹⁶ Άλλο πράγμα είναι τα «απομεινάρια» του ιστορικού ελλητισμού κι άλλο πράγμα ο λεγόμενος «απόδημος ελλητισμός». Με αυτή την έννοια η χρήση του όρου «απόδημος ελλητισμός» δεν καλύπτει το σύνολο των Ελλήνων της Διασποράς.

¹⁷ Τον όρο «ελληνοπαίδες» τον χρησιμοποιούμε συμβατικά, εννοώντας μ' αυτόν τα παιδιά των οποίων τουλάχιστον ο ένας γονιός είναι ελληνικής καταγωγής.

**Πολλαπλά
πλαίσια κοινωνι-
κοποίησης**

**Ολιστική
προσέγγιση
της κοινωνι-
κοποίησης**

Επίσης οι εξελίξεις στις ελληνικές παροικίες στο εξωτερικό μπορούν να αναλυθούν στο μεσοεπίπεδο, αλλά και σ' ένα βαθμό και στο μικροεπίπεδο· γι' αυτό και στο σχήμα (πίνακα) τα επίπεδα αλληλοεπικαλύπτονται.

Πίνακας Α: Επίπεδα και διαστάσεις της κοινωνικοποίησης σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες

Διαστάσεις	Επίπεδα	Συστατικά στοιχεία	Πολιτισμικά χαρακτηριστικά
Οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και ιδεολογικές διαστάσεις που αφορούν στα επίπεδα	4. Μακροεπίπεδο	Διεθνείς (παγκόσμιες) εξελίξεις και διαδικασίες αλληλεπίδρασης μεταξύ κρατών και κυβερνήσεων	Πολυπολιτισμικότητα Πολυγλωσσία
	3. Μεσοεπίπεδο	3.1 Διαδικασίες αλληλεπίδρασης και εξελίξεις στην πολυπολιτισμική κοινωνία	Πολυπολιτισμικότητα Πολυγλωσσία
		3.2 Διαδικασίες αλληλεπίδρασης και εξελίξεις στην κάθε πολιτισμική ομάδα (εθνότητα, παροικία)	Διπολιτισμικότητα Διγλωσσία
	2. Μικροεπίπεδο	Διαδικασίες αλληλεπίδρασης σε μικρές ομάδες, όπως: οικογένεια, ομάδες ομηλίκων, σχολική τάξη, κύκλος συγγενών, γειτονιά	Πολυπολιτισμικότητα, πολυγλωσσία καθώς και διπολιτισμικότητα, διγλωσσία
	1. Ατομικό επίπεδο	Διπολιτισμικές παραστάσεις, βιώματα και εμπειρίες. Πολιτισμικά ερμηνευτικά σχήματα. Γνωστικές και συναισθηματικές δομές, γνωστικές δεξιότητες κ.λπ.	Διπολιτισμικότητα Διγλωσσία

Παρουσίαση των επιπέδων ανάλυσης

α) Ατομικό επίπεδο: Κοινωνικοπολιτισμικές προϋποθέσεις των μαθητών.

Ατομικό επίπεδο

Στο ατομικό επίπεδο αναφέρονται και εντάσσονται οι κοινωνικοπολιτισμικές προϋποθέσεις (υπόβαθρο) του ατόμου. Δηλαδή, οι διπολιτισμικές παραστάσεις του, τα βιώματα του και οι εμπειρίες του, τα ερμηνευτικά του σχήματα, οι δεξιότητες, οι μαθησιακές του προϋποθέσεις, καθώς

και οι γνωστικές και συναισθηματικές δομές, γνωστικές δυνατότητες και προδιαθέσεις κ.λπ.

Το κύριο πολιτισμικό χαρακτηριστικό των ατόμων που έχουν τις παραπάνω κοινωνικοπολιτισμικές προϋποθέσεις είναι η *διπολιτισμικότητα* και η *διγλωσσία*. Μια επιτυχής διπολιτισμική-διγλωσσική κοινωνικοποίηση οδηγεί στη διαμόρφωση μιας διπολιτισμικής ταυτότητας.

Η διπολιτισμική ταυτότητα, ως προϊόν της πολιτισμικής σύνθεσης που λαμβάνει χώρα στον εσωτερικό κόσμο του ατόμου και ως συνείδηση αυτής της πολιτισμικής σύνθεσης, εκφράζεται μέσα από την ικανότητα του ατόμου να ασχολείται ενεργά και (συγ)κριτικά με τους δύο πολιτισμούς, να διαχειρίζεται τη διπολιτισμική-διγλωσσική, βιοτική του κατάσταση και να υπερασπίζεται προς τα έξω (έναντι του σημαντικού Άλλου) τη διπολιτισμικότητα και τη διγλωσσία του.

Το θέμα της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας αναλύεται ειδικότερα στο κεφάλαιο 1.6.

β) Μικροεπίπεδο: Οικογένεια, σχολείο, ομάδες ομηλίκων, γειτονιά.

Η πρόσκτηση όλων των παραπάνω ατομικών χαρακτηριστικών γίνεται στα πλαίσια της *πρωτογενούς και δευτερογενούς κοινωνικοποίησης* του ατόμου, η οποία λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένους θεσμούς και κοινωνικούς χώρους, όπως: οικογένεια, σχολείο, ομάδα ομηλίκων, γειτονιά κ.λπ. Σ' αυτό, δηλαδή, που αποκαλείται *μικροεπίπεδο* και που χαρακτηρίζεται από τη διπολιτισμικότητα και τη διγλωσσία (οικογένεια), αλλά και από την πολυπολιτισμικότητα και την πολυγλωσσία (σχολείο, γειτονιά).

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου λαμβάνει, κατά κύριο λόγο, χώρα στα πλαίσια των θεσμών που εντάσσονται στο *μικροεπίπεδο*, γι' αυτό και είναι αναγκαία μια βαθιά ανάλυση και γνώση της δομής της λειτουργίας και του κοινωνικοποιητικού τους ρόλου.

Μια συστηματικότερη ανάλυση των θεσμών *σχολείο* και *οικογένεια* επιχειρείται στα κεφάλαια 1.4 και 1.5, αντίστοιχα.

γ) Μεσοεπίπεδο: Κοινωνικο-οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις στην παροικία και στην κοινωνία της χώρας διαμονής.

Το άτομο και οι φορείς κοινωνικοποίησής του (οικογένεια, σχολείο, ομάδες ομηλίκων κ.λπ.) κινούνται και δρουν κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες σε μια συγκεκριμένη κοινωνία κάθε φορά, η οποία στην περίπτωσή μας είναι πολυεθνική και πολυπολιτισμική, συγκροτείται, δηλαδή από διάφορες εθνοτικές ομάδες (*μεσοεπίπεδο*).

Η εκπαίδευση, και γενικότερα η κοινωνικοποίηση, της εκάστοτε νέας γενιάς προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες στην κοινωνία υποδοχής και στην εκάστοτε εθνοτική παροικία.

Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αυστραλία, για παράδειγμα, εξαντλείτο πριν τα μέσα της δεκαετίας του 1970 στα παροικιακά σχολεία (ethnic schools). Αντίθετα, μετά τα μέσα της δεκαετίας του '70 και κυρίως μετά την υιοθέτηση των LOTE-Programs η ελληνική γλώσσα πέρασε στα ωρολόγια προγράμματα των κρατικών σχολείων ως μία από τις γλώσσες - κλειδιά που είναι διαφορετικές από τα αγγλικά (Language other than English=LOTE).

Στη Σοβιετική Ένωση του Στάλιν η ελληνική γλώσσα βρισκόταν υπό διωγμό. Την περίοδο, όμως, της «Περεστρόικα» του Γκορμπατσόφ επανήλθε στα σχολεία, και σήμερα δημιουργούνται

**Διπολιτισμική
ταυτότητα**

Μικροεπίπεδο

Μεσοεπίπεδο

συνεχώς νέα Τμήματα Διδασκαλίας Ελληνικής για άτομα ελληνικής και μη καταγωγής.

Μια ειδική ανάλυση απαιτούν οι χώρες στις οποίες η πολυεθνικότητα είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη, όπως, για παράδειγμα, ο Καναδάς και το Βέλγιο.

Σχετικά με τις παροικίες και τη σχέση τους με την εκπαίδευση υπογραμμίζεται πως εκείνα τα χαρακτηριστικά τους τα οποία φαίνεται να επηρεάζουν άμεσα την οργάνωση και λειτουργία της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι τα ακόλουθα.

Οργάνωση και μέγεθος της παροικίας

Πρώτο, ιδιαίτερο ρόλο στην κοινωνικοποίηση και ειδικά στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση της νέας γενιάς φαίνεται να παίζει η *οργάνωση και το μέγεθος της παροικίας*. Όπως δείχνουν οι σχετικές έρευνες στη Γερμανία, στο Βέλγιο, στον Καναδά και στην Αυστραλία, η ελληνική γλώσσα υποχωρεί όσο προχωρούμε από τα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου υπάρχουν μεγάλες και καλά οργανωμένες παροικίες, στα μικρότερα αστικά κέντρα και στις αραιοκατοικημένες περιοχές της υπαίθρου (διασπορά της διασποράς).

Διασπορά της Διασποράς

Με κριτήρια την κατανομή των μελών της παροικίας καθώς και το μέγεθος και την οργάνωσή της μπορεί να γίνει ένας διαχωρισμός μεταξύ των *«μαζικών και καλά οργανωμένων παροικιών στη Διασπορά»* και της *«Διασποράς στη Διασπορά»*, και να εξετασθεί σ' αυτή τη βάση η οργάνωση και η λειτουργία της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα

Δεύτερο, η *κοινωνική κινητικότητα* των Ελλήνων (κοινωνική ανέλιξη) οδηγεί και σε μια *γεωγραφική κινητικότητα* (μετακίνηση από τις αρχικές γεωγραφικά συμπαγείς παροικίες στο εσωτερικό των πόλεων σε κοινωνικο-οικονομικά αναβαθμισμένες συνοικίες στα προάστια των πόλεων) η οποία με τη σειρά της δυσκολεύει συχνά την οργάνωση και λειτουργία Τμημάτων Διδασκαλίας της Ελληνικής, λόγω των μεγάλων γεωγραφικών αποστάσεων και του, κάθε φορά, μικρού αριθμού των μαθητών ελληνικής καταγωγής.

Πολιτισμική απομάκρυνση Ιστορία και status της παροικίας

Σε αυτά τα στοιχεία θα πρέπει βέβαια να προστεθεί, ως *τρίτο* στοιχείο, και η σταδιακή (από γενιά σε γενιά) και σ' ένα βαθμό φυσιολογική και αναμενόμενη απομάκρυνση από την ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό. Αυτή η *«πολιτισμική απομάκρυνση»* συναρτάται άμεσα με ένα *τέταρτο* στοιχείο, *την ιστορία και το status* των ελληνικών παροικιών στην εκάστοτε χώρα υποδοχής. Υπάρχουν, για παράδειγμα, σημαντικές κοινωνικο-οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαφορές μεταξύ των ελληνικών παροικιών στην Ουκρανία, στη Γερμανία και στις ΗΠΑ.

Συμπερασματικά μπορεί, λοιπόν, να υποστηριχθεί η θέση, ότι είναι αναπόφευκτη η θεώρηση της αγωγής και εκπαίδευσης των ομογενών μαθητών σε άμεση συνάρτηση με τις ενδοπαροικιακές εξελίξεις, τις κοινωνικο-οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις στη χώρα υποδοχής, καθώς και σε συνάρτηση με τη σχέση της παροικίας με τις λοιπές εθνοτικές ομάδες και προπάντων με την κοινωνικο-οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά κυρίαρχη ομάδα.

Μακροεπίπεδο

Διεθνείς εξελίξεις

δ) *Μακροεπίπεδο: Διεθνείς πολιτικο-οικονομικές, πολιτισμικές εξελίξεις.*

Οι διεθνείς εξελίξεις, ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, των μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας και, τέλος, οι μαζικές μετακινήσεις των πληθυσμών δημιουργούν οικονομικοπολιτικά, αλλά και πολιτισμικά δεδομένα που δεν αφήνουν ανεπηρέαστα τα κοινωνικο-οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά συστήματα των μεμονωμένων χωρών.

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, για παράδειγμα, θέτει τις οικονομίες αλλά και

την εκπαίδευση των χωρών-μελών σε μια νέα τροχιά.

Οι εξελίξεις των τελευταίων ετών στην Άπω Ανατολή και στην Ωκεανία οδήγησαν στη μαζική είσοδο Ασιατών στη δεύτερη, με αποτέλεσμα οι ασιατικές γλώσσες να απειλούν ξαφνικά να περιθωριοποιηθούν στο αυστραλιανό εκπαιδευτικό σύστημα παραδοσιακές παροικιακές γλώσσες, όπως η ελληνική.

Από την άλλη πλευρά, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας σε συνδυασμό με τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και συγκοινωνίας προσφέρουν νέες ευκαιρίες και δυνατότητες στην οργάνωση των σχέσεων και στην αλληλεπίδραση των ελλαδικών Ελλήνων και των Ελλήνων τόσο της ιστορικής όσο και της μεταναστευτικής ελληνικής Διασποράς, οι οποίες είναι προϊόν διαφορετικών ιστορικών εξελίξεων και συγκυριών και που πρέπει να θεωρηθούν και να αναλυθούν στο νέο διεθνές περιβάλλον (μακροεπίπεδο).

Πιο συγκεκριμένα: Με βάση τις μέχρι τώρα παρατηρήσεις, εμπειρίες και αναλύσεις μπορεί να υποστηριχθεί ότι μέχρι τώρα οι ελλαδίτες Έλληνες και οι Έλληνες της Διασποράς αποτελούσαν και αποτελούν κυρίως μια «συναισθηματική και ιδεολογική κοινότητα». Αυτό που λειτουργούσε και λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος μεταξύ των Ελλήνων, εντός και εκτός Ελλάδος, είναι, κατά κανόνα, η πίστη σε μια κοινή πολιτισμική καταγωγή. Ωστόσο αυτή η «συναισθηματική πολιτισμική κοινότητα» έχει τα όριά της, γιατί στερείται υλικής βάσης.

Συναισθηματική και ιδεολογική κοινότητα

Από την άλλη πλευρά, όμως, λόγω της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, των μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας, διαμορφώνονται νέες συνθήκες που επιτρέπουν τη δημιουργία μιας κοινής υλικής βάσης και προπάντων καθιστούν δυνατή μια άμεση επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ των Ελλήνων της Διασποράς μεταξύ τους και με την Ελλάδα, πράγμα που μπορεί να αποτελέσει βάση για την οικοδόμηση μιας «κοινής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας».

Οι Έλληνες της Διασποράς αποτελούν ήδη καλά οργανωμένα δίκτυα (οικονομικά, πολιτικά, πολιτισμικά κ.λπ). Η μεταξύ τους και η με την Ελλάδα (δια)δικτύωση αποτελεί ένα από τα ζητούμενα και της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Διασπορά. Η απάντηση σ' αυτό το ζητούμενο θα μπορούσε φυσικά να εγκαινιάσει μια νέα περίοδο καλλιέργειας και ανάπτυξης της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού.

Δικτύωση

1.1.1 Κατηγορίες ανάλυσης

Με βάση τις παραπάνω αναλύσεις και συνδυάζοντας τα τέσσερα επίπεδα ανάλυσης του Πίνακα Α με τις διαστάσεις που αφορούν στα επίπεδα, προκύπτουν οι ακόλουθες κατηγορίες περιγραφής και ανάλυσης των παραγόντων και των διαδικασιών κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων στη Διασπορά:

1. Ατομικό επίπεδο / ατομική (ψυχολογική) διάσταση
 - 1.1 Γνωστική διάσταση
 - 1.2 Συναισθηματική / συμβολική διάσταση
2. Μικροεπίπεδο / κοινωνικοπολιτισμική διάσταση
 - 2.1 Οικογενειακή κοινωνικοπολιτισμική διάσταση
 - 2.2 Παροικιακή κοινωνικοπολιτισμική διάσταση
3. Μεσοεπίπεδο / κοινωνικοοικονομική – πολιτική - θεσμική διάσταση
 - 3.1 Πολιτική – θεσμική διάσταση

Κατηγορίες ανάλυσης

3.2 Κοινωνικο-οικονομική διάσταση

4. Μακροεπίπεδο / διεθνείς εξελίξεις

4.1 Διεθνείς πολιτικο-οικονομικές διαστάσεις

4.2 Διεθνείς κοινωνικο – πολιτισμικές διαστάσεις

Πίνακας Β: Ενδεικτικοί τομείς και περιεχόμενα εφαρμογής των οχτώ αναλυτικών κατηγοριών/ διαστάσεων

Επίπεδο	Κατηγορία / Διάσταση
Ατομικό	<p>1 Γνωστική</p> <ul style="list-style-type: none"> - βαθμός κατοχής μιας γλώσσας - γνώσεις ιστορικοπολιτισμικών στοιχείων - γνωστικές ανάγκες κ.λπ. <p>2 Συναισθηματική / συμβολική</p> <ul style="list-style-type: none"> - στάση απέναντι στις δύο γλώσσες - κίνητρα - συναισθηματικές ανάγκες κ.λπ.
Μικροεπίπεδο	<p>3 Οικογενειακή</p> <ul style="list-style-type: none"> - τύπος / οργάνωση οικογένειας - ενδοοικογενειακή επικοινωνία - ένταξη οικογένειας στην παροικία και στην κοινωνία διαμονής κ.λπ. <p>4 Παροικιακή</p> <ul style="list-style-type: none"> - οργάνωση / θεσμοί της παροικίας - σχέση παροικίας με κοινωνία διαμονής και προέλευσης - ενδοπαροικιακές κοινωνικοπολιτισμικές εξελίξεις και επικοινωνία κ.λπ.
Μεσοεπίπεδο	<p>5 Πολιτική – θεσμική</p> <ul style="list-style-type: none"> - πολιτικό status των Ελλήνων στη χώρα διαμονής - status και λειτουργίες της γλώσσας προέλευσης στη χώρα διαμονής - μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη χώρα διαμονής κ.λπ. <p>6 Κοινωνικο-οικονομική</p> <ul style="list-style-type: none"> - οικονομικό status των Ελλήνων στη χώρα διαμονής - δυνατότητες κοινωνικο-οικονομικής ανέλιξης στη χώρα διαμονής - χρησιμότητα της Ελληνικής στην κοινωνική ανέλιξη κ.λπ.
Μακροεπίπεδο	<p>7 Διεθνείς πολιτικο-οικονομικές διαστάσεις</p> <ul style="list-style-type: none"> - πολιτικές και οικονομικές σχέσεις Κέντρου - Διασποράς - σχέσεις των διασπορών μεταξύ τους σ' ένα πλαίσιο παγκοσμιοποιημένης οικονομίας - πολιτικά και οικονομικά δίκτυα <p>8 Διεθνείς κοινωνικο – πολιτισμικές διαστάσεις</p> <ul style="list-style-type: none"> - πολιτισμικές σχέσεις Κέντρου – Διασποράς και διασπορών μεταξύ τους - πολιτισμικά δίκτυα - λοιπά δίκτυα επικοινωνίας (π.χ. νεολαίας, επιστημόνων, κ.λπ.)

Με βάση το δομικό-αναλυτικό μοντέλο του Πίνακα Α και των κατηγοριών ανάλυσης που προκύπτουν απ' αυτό, όπως αυτές είναι κωδικοποιημένες στον Πίνακα Β, αναλύονται στη συνέχεια οι φορείς, οι παράγοντες και τα πλαίσια κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων της Διασποράς, και συγκεκριμένα ως ακολούθως:

- Μακροεπίπεδο¹⁸
 - ✓ Ιστορική και μεταναστευτική Διασπορά (κεφ.1.2)
- Μεσοεπίπεδο
 - ✓ Παροικίες, παροικιακές οργανώσεις και δίκτυα (κεφ.1.3).
 - ✓ Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης (κεφ. 1.4)
- Μικροεπίπεδο
 - ✓ Οικογένεια (κεφ. 1.5)
- Ατομικό επίπεδο
 - ✓ Εθνοπολιτισμική ταυτότητα (ελληνικότητα) στη Διασπορά (κεφ. 1.6)
- Μακροεπίπεδο
 - ✓ Σχέση Κέντρου και Διασποράς (κεφ. 1.7)

Οι μακρο- μεσο- και μικρο-επιπεδικές αναλύσεις που ακολουθούν είναι αναγκαίες για την κατανόηση του πολυδιάστατου και πολυεπίπεδου πλαισίου εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση, γενικότερα, και η εκπαίδευση, ειδικότερα, και διαμορφώνεται η ταυτότητα των ελληνοπαίδων της Διασποράς.

1.2 Ιστορική και μεταναστευτική νεοελληνική Διασπορά

Οριοθετήσεις

Αποκλίνοντας από τις συνήθεις οριοθετήσεις των ιστορικών, όπως, για παράδειγμα, του Χασιώτη¹⁹, ο οποίος οριοθετεί την ελληνική Διασπορά με βάση το γεωγραφικό κριτήριο (διαμονή εκτός του εθνικού χώρου) και τη διατήρηση υλικών, πολιτισμικών και συναισθηματικών σχέσεων με το εθνικό κέντρο, στον παρόντα τόμο ο όρος Διασπορά οριοθετείται σε άμεση συνάρτηση με τη διαδικασία *κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης ταυτότητας* ατόμων που ζουν σε μεταναστευτικά περιβάλλοντα ή γενικότερα σε καταστάσεις συνάντησης και αλληλεπίδρασης πολιτισμών.

¹⁸ Υπογραμμίζεται ότι η ένταξη των κεφαλαίων στο ένα ή στο άλλο επίπεδο δεν είναι απόλυτη, επειδή, όπως υπογραμμίστηκε και παραπάνω, τα όρια μεταξύ των επιπέδων είναι ρευστά και ένας φορέας, ή ένας θεσμός ή μια διαδικασία μπορούν να ενταχθούν και να αναλυθούν σε ένα ή και δύο επίπεδα.

¹⁹ Ο Ι. Χασιώτης στο έργο του «*Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*» (Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, 19), ορίζει τη διασπορά ως ακολούθως: «Με τον όρο Διασπορά (...) χαρακτηρίζεται γενικά το τμήμα εκείνο του ελληνικού λαού, το οποίο, παρόλο που εκπατρίστηκε για διάφορους λόγους και εγκαταστάθηκε, έστω και με τη σχετική μόνο μονιμότητα, σε χώρες ή περιοχές εκτός του εθνικού χώρου, εξακολούθησε να συντηρεί με ποικίλους τρόπους τους υλικούς, τους πολιτισμικούς ή έστω τους συναισθηματικούς του δεσμούς με την γενέτειρα και τη χώρα της άμεσης ή παλαιότερης καταγωγής του».

Διασπορά

Με τον όρο Διασπορά νοείται ο γεωγραφικός διασκορπισμός εθνοτικών ομάδων οι οποίες αποκομμένες, αλλά όχι οπωσδήποτε αποξενωμένες, από την ομάδα προέλευσης/αναφοράς τους, ή τον εθνοτικό κορμό, ζουν ως εθνοτικές ομάδες ή ως εθνικές μειονότητες στα πλαίσια μιας πολιτισμικά διαφορετικής κοινωνίας, κινούνται μεταξύ δύο ομάδων αναφοράς και μεταξύ δύο πολιτισμικών συστημάτων και ως εκ τούτου διαμορφώνουν κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες την ταυτότητά τους²⁰.

Οι όροι εθνοτική ομάδα και εθνική μειονότητα που χρησιμοποιήθηκαν στον παραπάνω ορισμό της Διασποράς δεν είναι ταυτόσημοι. Η εθνοτική μειονότητα, όπως και η εθνική μειονότητα, κατά κανόνα κατέχει ένα χαμηλό status, είναι εκτεθειμένη σε διακρίσεις και ανισότητες και υστερεί έναντι της εθνοτικής πλειονότητας στα πλαίσια μιας εθνοτικά διαστρωματωμένης κοινωνίας.

Αντίθετα, η εθνοτική ομάδα μπορεί να αποτελεί ισότιμο μέλος μια πολυεθνοτικής κοινωνίας η οποία είναι οργανωμένη σ' ένα κράτος. Στην περίπτωση της νεοελληνικής Διασποράς, για παράδειγμα, οι Έλληνες της Αλβανίας αποτελούν μια αναγνωρισμένη εθνική μειονότητα. Αντίθετα, οι Έλληνες της Αυστραλίας, του Καναδά, των ΗΠΑ λειτουργούν ως εθνοτικές ομάδες στα πλαίσια μιας πολυεθνοτικής, πολυγλωσσικής, πολυθρησκευτικής κοινωνίας.

Ιστορική και μεταναστευτική Διασπορά

Η νεοελληνική Διασπορά εκτείνεται χρονικά από την πώση της Κωνσταντινούπολης (1453) και την επικράτηση των Οθωμανών μέχρι σήμερα. Σημαντικό σταθμό σ' αυτό το χρονικό διάστημα αποτελεί η ίδρυση του νεοελληνικού κράτους (1830).

Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας και μέχρι την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, οι Έλληνες λειτουργούν χωρίς κρατική υπόσταση. Τα χρόνια αυτά η Κωνσταντινούπολη λειτουργεί ως νοητό κέντρο, ως η κοιτίδα.

Με τη δημιουργία του ελληνικού βασιλείου, ο ελληνισμός διαχωρίζεται σε αυτόν του ελληνικού κράτους (ελλαδικός ελληνισμός) και σ' εκείνον της περιφέρειας (περιφερειακός ελληνισμός). Κατά τον Σβορώνο²¹, ο δεύτερος είναι οικονομικά ευρωστότερος, στηρίζει τον πρώτο και του προσδίδει κύρος και σπουδαιότητα.

Ελλαδικός και περιφερειακός ελληνισμός

«Ελλαδικός ελληνισμός» και «περιφερειακός ελληνισμός» συγκροτούν τον «μείζονα ελληνισμό» που στο δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα ενοποιείται σε μεγάλο βαθμό οικονομικά και πολιτισμικά.

Η ιστορική Διασπορά δημιουργείται λόγω των ιστορικών εξελίξεων από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα μέχρι την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, αλλά και μετά την ίδρυση του μέχρι τη μικρασιατική καταστροφή (1922) ή και μέχρι τα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1945).

Ο Χασιώτης, (1993, 35 κ.ε.), για παράδειγμα, διακρίνει τρεις περιόδους στην ιστορία της νεοελληνικής Διασποράς.

Μείζον ελληνισμός

Ιστορική Διασπορά

²⁰ Ο παραπάνω ορισμός αποτελεί διαφοροποίηση και εμπλουτισμό του ορισμού του Hettlage, βλ. Hettlage Robert (1991), *Diaspora: Umriss einer soziologischen Theorie*, in: Österreichische Zeitschrift für Soziologie H3/ 1991 (4-24).

²¹ Βλ. Σβορώνος Ν. (1981⁶): *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*. Θεμέλιο, Αθήνα (σ.91). Βλ. επίσης Χασιώτης ο.π., σ.28 κ.ε. καθώς και Τσουκαλάς Κ. (1979²): *Εξάριση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Θεμέλιο, Αθήνα.

Χρονική περίοδος	Κύριος προορισμός των μετακινούμενων πληθυσμών
1453-1830	Εμπορικά κέντρα και λιμάνια της δυτικής, νοτιοανατολικής, κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης
1830-1945	Όπως παραπάνω, καθώς και νότια Ρωσία, Υπερκανκασία και προς ΗΠΑ
1950-1973	ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία, Ευρώπη (Γερμανία, Σουηδία, Βέλγιο / Ολλανδία, Γαλλία)

Παρόλο που υπάρχει μια χρονική επικάλυψη μεταξύ ιστορικής και μεταναστευτικής Διασποράς (κυρίως από το 1890 μέχρι το 1922), μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ιστορική Διασπορά είναι δημιουργήμα των ιστορικών εξελίξεων κυρίως από τα μέσα του 15^{ου} μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, ενώ η μεταναστευτική Διασπορά είναι το αποτέλεσμα των μετακινήσεων πληθυσμών -κυρίως για οικονομικούς λόγους- από τον ελλαδικό χώρο, αλλά και από την ιστορική Διασπορά σε χώρες υποδοχής μεταναστών όπως: οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αυστραλία, η Γερμανία και δευτερευόντως οι χώρες της «Μαύρης Αφρικής» και της «Λατινικής Αμερικής»²². Η μεταναστευτική Διασπορά διαμορφώνεται μετά το 1890 και προπάντων στο τρίτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα.

**Μεταναστευτική
Διασπορά**

Γεωγραφικά ο ελληνισμός της ιστορικής Διασποράς εστιάζεται στη Μεσόγειο και στη Μαύρη Θάλασσα, ενώ ο απόδημος ελληνισμός σε χώρες υποδοχής μεταναστών και στις πέντε ηπείρους, με προεξέχουσες τις αγγλόφωνες χώρες.

Οι διαφορετικές συνθήκες κάτω από τις οποίες προέκυψε και διαμορφώθηκε κάθε Διασπορά και προπάντων τα διαφορετικά βιώματα και οι διαφορετικές εμπειρίες των μελών κάθε Διασποράς παραπέμπουν και στη διαμόρφωση διαφορετικών ταυτοτήτων, ένα ζήτημα που αναλύεται στο κεφ. 1.6.

1.3 Παροικίες, παροικιακές οργανώσεις και δίκτυα

Παροικίες και παροικιακές οργανώσεις:

Το σύνολο των ατόμων που ζουν σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή εκτός της χώρας προέλευσής τους, και που με κριτήριο την εθνοπολιτισμική ή και θρησκευτική τους προέλευση αυτοπροσδιορίζονται ως μια ιδιαίτερη (διαφορετική) ομάδα, σε σύγκριση με την κυρίαρχη εθνοπολιτισμική ή με άλλες μη κυρίαρχες εθνοπολιτισμικές ομάδες στην ίδια γεωγραφική περιοχή συγκροτούν μια παροικία.

Παροικία

Στην περίπτωση αυτή η εθνοπολιτισμική ιδιαιτερότητα που χρησιμεύει ως κριτήριο οριοθέτησης και διαφοροποίησης της παροικίας στη χώρα διαμονής χρησιμεύει συγχρόνως ως δίαυλος επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με τη χώρα προέλευσης.

Κάθε άτομο που θεωρεί τον εαυτό του φορέα των εθνοπολιτισμικών στοιχείων που χαρακτηρίζουν την παροικία, εντάσσεται δυναμικά σ' αυτή και είναι «πάροικος», ανεξάρτητα από την

Πάροικος

²² Για τον απόδημο ελληνισμό της «Μαύρης Αφρικής» και της «Λατινικής Αμερικής» βλέπε αντίστοιχα: Μαρκάκης Γ. (1998): *Έλληνες στη Μαύρη Αφρική 1890-1990*. Τροχαλίας, Αθήνα. Επίσης Τάμης Α. (2004): *Οι Έλληνες της Λατινικής Αμερικής*. ΕΚΕΜΕ Πανεπιστήμιο La Trobe, Μελβούρνη.

ενεργό ή μη συμμετοχή του στους θεσμούς της παροικίας, στις οργανώσεις της, στις εκδηλώσεις της και εν γένει στην παροικιακή ζωή.

**Παροικιακές
οργανώσεις,
κοινότητες**

Η συσσωμάτωση των παροίκων σε οργανώσεις με βάση επιμέρους κριτήρια όπως εθνοτοπική προέλευση (π.χ. εθνοτοπικοί σύλλογοι Κρητών, Ηπειρωτών κ.λπ.), εθνικά, κοινωνικά, πολιτικά, πολιτισμικά, και οικονομικά κριτήρια (π.χ. αστικές κοινότητες), επαγγελματικά συμφέροντα (π.χ. επιμελητήρια), θρησκεία (εκκλησιαστικές κοινότητες), κοινά ενδιαφέροντα (π.χ. αθλητικοί σύλλογοι, σύλλογοι γονέων) οδηγούν στη δημιουργία παροικιακών οργανώσεων ή κοινοτήτων (στην κοινωνιολογική σημασία του όρου)²³.

Οι συνηθέστερες παροικιακές οργανώσεις είναι:

- *Αστικές κοινότητες*
- *Σύλλογοι Γονέων*
- *Εθνικοτοπικοί Σύλλογοι (Αδελφότητες)*
- *Αθλητικοί Σύλλογοι*
- *Πολιτιστικοί Σύλλογοι*
- *Φιλόπρωχοι - Σύλλογοι Αλληλεγγύης*
- *Φοιτητικοί Σύλλογοι*
- *Σύλλογοι Νέων.*

**Ετερογένεια και
ομοιογένεια των
οργανώσεων**

Κύριο χαρακτηριστικό των οργανώσεων είναι η οργάνωση, η επωνυμία και η κατά κανόνα οικειότητα των μελών τους, καθώς και η λίγο πολύ ενεργός συμμετοχή των μελών τους στις δραστηριότητες των οργανώσεων. Σε αντίθεση προς την παροικία που μπορεί να είναι ετερογενής, οι οργανώσεις χαρακτηρίζονται από ομοιογένεια. Από τα παραπάνω συνεπάγεται ότι η παροικία μπορεί να αποτελείται από πολλές κοινότητες ή, αλλιώς, από πολλές παροικιακές οργανώσεις.

Οι οργανώσεις με τη σειρά τους μπορεί να λειτουργήσουν, είτε συμπληρωματικά, οπότε υπάρχει παροικιακή ειρήνη, είτε ανταγωνιστικά, οπότε υπάρχουν εντάσεις ή και παροικιακές συγκρούσεις.

**Συμπληρωματικό-
τητα – Ανταγωνιστικότητα των
οργανώσεων**

Η συμπληρωματικότητα και η ειρηνική συνύπαρξη διασφαλίζονται, όταν οι παροικιακές οργανώσεις καλύπτουν συγκεκριμένες επιμέρους ανάγκες των μελών τους και επομένως απευθύνονται σ' ένα συγκεκριμένο παροικιακό υποσύνολο.

Αντίθετα, συγκρούσεις εμφανίζονται ιδιαίτερα τότε, όταν δύο ή περισσότερες οργανώσεις έχουν την αξίωση να καλύψουν το σύνολο των μελών της παροικίας, να ηγηθούν της παροικίας και να λειτουργήσουν ως οι μοναδικοί εκπραστές και εκπρόσωποί της έναντι των θεσμών του κράτους και της κοινωνίας προέλευσης και υποδοχής.

**Ανάγκη ίδρυσης
και αποστολή
των οργανώσεων**

Οι παροικιακές οργανώσεις δημιουργήθηκαν από την ανάγκη να καλύψουν κοινωνικές, πολιτισμικές, οικονομικές, αλλά και ψυχολογικές ανάγκες της πρώτης γενιάς των μεταναστών, ανάγκες οι οποίες δεν καλύπτονταν από τους αντίστοιχους θεσμούς της χώρας υποδοχής ή και προέλευσης. Η αλλαγή των αναγκών της νέας γενιάς παροίκων, οδηγεί, κατά κανόνα, στην

²³ Σχετικά μ' αυτούς τους όρους βλέπε επίσης Χασιώτης, ο.π., 15 κ.ε., και Δαμανάκης Μ. (2003): *Ελληνικά Σχολεία και Τμήματα Μητρικής Γλώσσας στη Γερμανία* (1986 - 98), Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο (κεφ. 7).

αλλαγή της αποστολής της αντίστοιχης παροικιακής οργάνωσης ή στη χειρότερη των περιπτώσεων στη διάλυσή της. Η αποστολή μιας «φιλοπτώχου», για παράδειγμα, είναι σήμερα η φροντίδα για την τρίτη ηλικία και όχι πλέον η φροντίδα των νεομεταναστών ή των αναξιοπαθούντων μεταναστών. Οι εθνοτοπικοί Σύλλογοι δεν αρκούνται πλέον στην κάλυψη των κοινωνικο-ψυχολογικών και ψυχαγωγικών αναγκών της πρώτης γενιάς, αλλά προσπαθούν να λειτουργήσουν ως χώροι προγραμματισμένης κοινωνικοποίησης της νέας γενιάς, κυρίως μέσα από τους τοπικούς χορούς.

Πολλές αστικές και εκκλησιαστικές κοινότητες δεν αρκούνται σήμερα στην οργάνωση απογευματινών ή Σαββατιανών Τμημάτων (Σχολείων) εκμάθησης της Ελληνικής, αλλά ιδρύουν και λειτουργούν Ημερήσια Δίγλωσσα Σχολεία που απευθύνονται όχι μόνο σε μαθητές ελληνικής καταγωγής, αλλά και σε αλλόφωνους μαθητές που επιθυμούν να μάθουν ως δεύτερη γλώσσα την ελληνική, συσφίγγοντας με αυτό τον τρόπο τη σχέση τους με την κοινωνία διαμονής και προωθώντας την ένταξή τους σ' αυτή.

Σχεδόν όλες οι παροικιακές οργανώσεις λειτουργούν ως χώροι χρήσης της ελληνικής γλώσσας, κοινωνικοποίησης των νέων γενεών, αλλά και ως χώροι άντλησης μορφωτικών περιεχομένων για την ελληνόγλωσση διδασκαλία (βλ. σχετικά κεφ. 2.2).

Στον τομέα της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας, των Αστικών Κοινοτήτων και των Συλλόγων Γονέων. Οι δύο πρώτοι θεσμοί είναι μαζί με το κράτος υποδοχής και το κράτος προέλευσης, οι κυριότεροι φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σ' όλες τις χώρες (βλ. σχετικά κεφ. 1.4)

Δίκτυα

Η σπουδαιότητα του κοινωνικοπολιτισμικού, αλλά σε αρκετές περιπτώσεις και του οικονομικού και πολιτικού ρόλου των διαφόρων παροικιακών οργανώσεων φαίνεται να έχει γίνει συνείδηση στα μέλη τους, γι' αυτό και καταβάλλεται προσπάθεια θεσμοθέτησης δευτεροβάθμιων και τριτοβάθμιων οργάνων, πράγμα που οδηγεί στη δημιουργία δικτύων, τα οποία καθιστούν λειτουργικότερες και αποτελεσματικότερες τις οργανώσεις, που συγκροτούν το εκάστοτε δίκτυο.

Είναι, για παράδειγμα, σύνηθες το φαινόμενο ομοειδείς οργανώσεις, π.χ. οι αστικές κοινότητες μιας χώρας διαμονής, να συσσωματώνονται σε μια Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων (π.χ. Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων Ο.Δ. Γερμανίας) ή οι Σύλλογοι Κρητών μιας χώρας να οργανώνονται και να θεσμοθετούν ένα δευτεροβάθμιο όργανο (π.χ. Παγκρητική Αμερικής) και στη συνέχεια οι Παγκρητικές πολλών χωρών να προχωρούν στην ίδρυση ενός «Παγκόσμιου Συμβουλίου Κρητών» με έδρα την Κρήτη²⁴.

Όχι σύνηθες, αλλά εντούτοις υπαρκτό, είναι το φαινόμενο, ετεροειδείς παροικιακές οργανώσεις μιας χώρας να συσσωματώνονται σ' ένα δευτεροβάθμιο όργανο (π.χ. Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων και Κοινοτήτων Σουηδίας).

Στις δύο πρώτες περιπτώσεις δικτυώνονται μεταξύ τους ομοειδείς οργανώσεις (Κοινότητες, Εθνοτοπικοί Σύλλογοι), ενώ στην τρίτη περίπτωση υπάρχοντα ομοειδή δίκτυα (δίκτυα Κοινοτήτων, δίκτυα Συλλόγων) συγκροτούν ένα ετεροειδές δίκτυο ή, αλλιώς, ένα διαδίκτυο.

Δίκτυα

Ομοειδή δίκτυα

Ετεροειδή δίκτυα, διαδίκτυα

²⁴ Αυτή η διαδικασία των «απανταχού Κρητών» έλαβε χώρα τον Αύγουστο του 2003 στην Κρήτη.

Δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά των δικτύων

Οι λόγοι που οδηγούν στη δημιουργία ενός ομοειδούς δικτύου κατά κανόνα δεν συμπίπτουν με εκείνους ενός ετεροειδούς δικτύου ή διαδικτύου. Η σχέση μεταξύ δικτύων και διαδικτύων, καθώς και τα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά τους παρουσιάζονται παραδειγματικά στην περίπτωση των σχολικών κοινοτήτων, κάθε μια από τις οποίες αποτελεί εκ των πραγμάτων ένα πρωτογενές ομοειδές δίκτυο.

Όπως ήδη αναφέρθηκε ένα δίκτυο συγκροτείται από ομοειδείς οργανώσεις.

Οι Σύλλογοι Γονέων μιας πόλης, αποτελούν, για παράδειγμα, ένα τοπικό δίκτυο, ενώ οι Σύλλογοι πολλών γειτονικών πόλεων ή ενός ολόκληρου κρατιδίου (πολιτεία) ή ενός κράτους αποτελούν ένα διατοπικό δίκτυο ομοειδών οργανώσεων.

Πυρηνικά και περιφερειακά στοιχεία του δικτύου

Κάθε δίκτυο αποτελείται από πυρηνικά στοιχεία (π.χ. τα οργανωμένα μέλη ενός Συλλόγου Γονέων) και από περιφερειακά (π.χ. ο Σύλλογος των εκπαιδευτικών, η διεύθυνση του σχολείου, υποστηρικτές από την Κοινότητα κ.λπ.). Το σύνολο των πυρηνικών και περιφερειακών στοιχείων ενός σχολικού δικτύου, συγκροτούν τη *σχολική κοινότητα*.

Σε αντίθεση με τα ομοειδή δίκτυα, ένα ετεροειδές δίκτυο, ή αλλιώς ένα διαδικίκτυο, συμπεριλαμβάνει στους κόλπους του και ετεροειδείς οργανώσεις. Σ' αυτή την περίπτωση οι ομοειδείς οργανώσεις, οι οποίες προκάλεσαν τη συγκρότηση του διαδικτύου, αποτελούν τα πυρηνικά του στοιχεία, ενώ οι λοιπές ετεροειδείς τα περιφερειακά.

Οι διαστάσεις και τα κύρια χαρακτηριστικά των δικτύων εμπεριέχονται σε κωδικοποιημένη μορφή στον πίνακα 1.3.1.

Πίνακας 1.3.1: Διαστάσεις και χαρακτηριστικά των δικτύων

Διάσταση	Εξέλιξη-περιεχόμενο
1. Θεσμική-δομική	<ul style="list-style-type: none"> • Πυρηνικά και περιφερειακά στοιχεία κάθε δικτύου • Σύνδεση των πυρηνικών δομικών στοιχείων του δικτύου με κρατικές και κοινωνικές δομές • Θεσμική - δομική σύνδεση ομοειδών οργανώσεων μέσω ίδρυσης δευτεροβάθμιων οργάνων
2. Γεωγραφική	Συγκρότηση: <ul style="list-style-type: none"> - τοπικών δικτύων - διατοπικών δικτύων - υπερτοπικών δικτύων/ διαδικτύων
3. Ιδεολογική	<ul style="list-style-type: none"> • Ιδεολογία εθνικού κράτους • Εθνοκεντρική ιδεολογία • Υπερεθνική – διαπολιτισμική ιδεολογία
4. Λειτουργική-οργανωτική	Για επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, οργάνωση και λειτουργία σε επίπεδο: <ul style="list-style-type: none"> - Συλλόγων Γονέων - Παράλληλων κοινοτήτων - Τοπικών και διατοπικών δικτύων - Υπερτοπικών δικτύων/ διαδικτύων

Κέντρο – Διασπορά – δίκτυα – διαδίκτυα

Η δικτύωση και διαδικτύωση των διασπορικών οργανώσεων φαίνεται να αποτελεί σήμερα ένα από τα βασικά ζητούμενα τόσο των ίδιων των διασπορικών οργανώσεων όσο και του εθνικού κέντρου, της Ελλάδας.

Το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ), το οποίο από μόνο του αποτελεί μια προσπάθεια διαδικτύωσης των διασπορικών οργανώσεων με τους θεσμούς του εθνικού κέντρου, καταβάλλει τα τελευταία χρόνια σοβαρές προσπάθειες δημιουργίας δικτύων, όπως:

- Πολιτικά Δίκτυα (*Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Απόδημου Ελληνισμού, Παγκόσμια Διακοινοβουλευτική Ένωση Ελληνισμού, Δίκτυο Αυτοδιοίκησης*)
- Οικονομικά Δίκτυα (*Δίκτυο Επιχειρηματιών*)
- Μορφωτικά- πολιτιστικά Δίκτυα (*Δίκτυο Πολιτισμού, Δίκτυο Επιστημόνων*)
- Επικοινωνιακά Δίκτυα
- Δίκτυο Νεολαίας
- Δίκτυο Γυναικών²⁵

Τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας δεν είναι ακόμα ορατά. Ορατές, ωστόσο, είναι κάποιες δυσκολίες στη λειτουργία των δικτύων, οι οποίες μάλλον οφείλονται στους ακόλουθους λόγους:

Πρώτο, το ΣΑΕ είναι ένας θεσμός του εθνικού κέντρου, εκπορεύεται απ' αυτό και λογοδοτεί σ' αυτό. Μ' άλλα λόγια η προσπάθεια δικτύωσης και διαδικτύωσης των Ελλήνων της Διασποράς δε γίνεται τόσο με δική τους πρωτοβουλία όσο με πρωτοβουλία του εθνικού κέντρου, πράγμα που παραπέμπει σε μια ασύμμετρη σχέση μεταξύ των δύο μερών (βλ. σχετικά κεφ. 1.7).

Δεύτερο, η διαδικτύωση των δικτύων σ' ένα υπερωτικό (παγκόσμιο) δίκτυο, το οποίο στην ουσία είναι το ίδιο το ΣΑΕ, έχει ανάγκη μιας κοινής ιδεολογίας και στοχοθεσίας, ενός κοινού οράματος, το οποίο προς το παρόν δεν φαίνεται να είναι σαφές.

Το σκεπτικό ίδρυσης και η στοχοθεσία του ΣΑΕ προσδιορίζονται κυρίως από το εθνικό κέντρο, πράγμα που φαίνεται ότι δεν εμπνέει πλέον τις διασπορικές οργανώσεις. Μπορεί οι ελληνικές διασπορές να μην έχουν ακόμα πλήρως αυτονομηθεί από το κέντρο και να μη λειτουργούν ως αυτόνομες οργανώσεις όπως τις θέλει η νέα προσέγγιση των «Διασπορικών Σπουδών» (*diaspora studies*)²⁶, όμως δεν λειτουργούν πλέον και ως «δορυφόροι» και άρα ως παθητικοί αποδέκτες των μηνυμάτων του κέντρου.

Η σχέση μεταξύ ελληνικού εθνικού κέντρου και ελληνικής Διασποράς είναι αρκετά σύνθετη και ιδιότυπη και αποτελεί αντικείμενο διεξοδικότερης ανάλυσης στο κεφάλαιο 1.7.

²⁵ Σχετικά με τις οργανώσεις και τα δίκτυα βλέπε: Υπουργείο Εξωτερικών. Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού: *Ταυτότητες Ομογενειακών Οργανώσεων*. Δ' Παγκόσμια Συνέλευση Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ). Θεσσαλονίκη 6-13 Δεκεμβρίου 2001, του ίδιου: *Απόδημος Ελληνισμός: Στρατηγική Πολιτική και Στόχοι, Απολογισμός Δράσεως, Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης 2001-2004*, Αθήνα Σεπτέμβριος 2001 (σ.30-34), καθώς και του ίδιου: *Έλληνες Πολίτες του Κόσμου. Παγκόσμια Δίκτυα του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού. Νεολαίας-Γυναικών Ανθρώπων του Πολιτισμού Επιστημόνων και Επιχειρηματιών*. Γ' Συνέλευση 1-8 Δεκεμβρίου 1999, Θεσσαλονίκη

²⁶ Σχετικά με αυτό το ζήτημα βλέπε Κιτρούφ Αλ. (2002): *Ο ρόλος του Ελληνο-Αμερικανικού Λόμπι στην Εξωτερική Πολιτική των ΗΠΑ*, 1992-2001, στο Τσάκωνας Π. (επιμ.) (2003): *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική – Μια Συνολική Προσέγγιση*, τόμος Α', Ι. Σιδερέη Αθήνα (σ. 395-420) και του ίδιου: *Η Ελληνοαμερικανική πολιτισμική ταυτότητα τη δεκαετία του 1990*, στο: Δαμανάκης Μ., Καρδάσης Β., Μιχελακάκη Θ., Χουρδάκης Α. (επιμ.) (2004): *Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία*, ΕΔΙΑΜΜΕ, Ρέθυμνο (τόμος Β', σ. 89 - 96).

1.4. Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

Πίνακας 1.4.1: Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

Μορφές εκπαίδευσης και δέκτες	Τυπολογία φορέων εκπαίδευσης				
	Φυσικά πρόσωπα A	Νομικά πρόσωπα (π.χ. Σύλλογοι, Κοινότητες) B	Εκκλησία Γ	Κρατικές υπηρεσίες της	
				Χώρας προέλευσης Δ	Χώρας διαμονής Ε
1. Προσχολική Αγωγή					
1.1 Αμγή Νηπιαγωγεία	+	+	+	+	
2.2 Μικτά Νηπιαγωγεία		+	+	+	+
2. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση					
2.1 Αμγή Ελληνικά (ιδιωτικά) Σχολεία		+		+	
2.2 Ημερήσια, Δίγλωσσα Σχολεία για ελληνόγλωσσους ή και αλλόγλωσσους μαθητές		+	+	+	+
2.3 Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας για ελληνόγλωσσους (ενταγμένα, απογευματινά, Σαββατιανά κ.λπ.)	+	+	+	+	+
2.4 Κανονικές Τάξεις στα σχολεία της χώρας υποδοχής με ελληνόγλωσσους ή και αλλόγλωσσους μαθητές					+
2.5 Κανονικές Τάξεις στα σχολεία της χώρας υποδοχής με μόνο αλλόγλωσσους μαθητές					+
3. Ευρωπαϊκά Σχολεία				+	+

Φορείς:

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 1.4.1, εκτός από τις κρατικές υπηρεσίες (στήλες Δ και Ε) της χώρας προέλευσης και υποδοχής/ διαμονής ως φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης μπορούν να λειτουργήσουν η εκκλησία, οι κοινότητες, παροικιακοί σύλλογοι και φυσικά πρόσωπα.

Ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. φορέας της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία Αμερικής. Αντίθετα, στο χώρο της Ευρώπης φορείς είναι, κατά κανόνα, οι κρατικές υπηρεσίες. Στις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης υπάρχουν μεν κρατικοί φορείς, όμως οι περισσότερες πρωτοβουλίες ίδρυσης σχολείων (δηλαδή Τμημάτων Διδασκαλίας της

Ελληνικής) ξεκινούν από παροικιακούς φορείς (συλλόγους, ομοσπονδίες ελληνικών σωματείων, εταιρίες κ.λπ).

Η ίδρυση σχολικών μονάδων ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης από φυσικά πρόσωπα (ιδιώτες) σπανίζει και απαντάται κυρίως στην Αυστραλία αλλά και στον Καναδά και σε χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Το ποιος λειτουργεί ως φορέας ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και ποια μορφή εκπαίδευσης είναι η συχνότερη σε κάθε χώρα εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες σε κάθε χώρα διαμονής, από την εκπαιδευτική πολιτική της έναντι των εθνοτικών ομάδων στην επικράτειά της, και φυσικά από την ιστορική εξέλιξη της παρουσίας των Ελλήνων σε κάθε χώρα, καθώς και από την εκάστοτε εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους.

Ημερήσια (δύγλωσσα) Σχολεία απαντώνται για παράδειγμα στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου η ελληνική παρουσία είναι μαζική: Νέα Υόρκη, Σικάγο, Μόντρεαλ, Σύνδεϋ, Μελβούρνη, Αδελαΐδα, Γιοχάνεσμπουργκ, Βερολίνο κ.λπ., με την προϋπόθεση ότι αυτό επιτρέπεται από τη νομοθεσία της χώρας/ πολιτείας διαμονής.

Σε αντίθεση με το Μόντρεαλ, για παράδειγμα, στο Τορόντο δεν υπάρχουν ημερήσια ελληνικά σχολεία, γιατί η ίδρυση και λειτουργία τους δεν ευνοείται από την πολιτική της πολιτείας του Οντάριο.

Σε γενικές γραμμές οι φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης μπορούν να χωριστούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

- α) εκπαιδευτικές υπηρεσίες του κράτους υποδοχής/ διαμονής,
- β) εκπαιδευτικές υπηρεσίες του κράτους προέλευσης και
- γ) παροικιακοί φορείς.

Ωστόσο, οι φορείς που κρατούν την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στα χέρια τους και διασφαλίζουν τη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας στη Διασπορά είναι οι παροικιακοί φορείς και η εκκλησία.

Ως προς τους φορείς μεταξύ ιστορικής και μεταναστευτικής Διασποράς δεν διαπιστώνονται σημαντικές διαφορές, με εξαίρεση την Αλβανία, όπου η επίσημα αναγνωρισμένη ελληνική μειονότητα επιτρέπεται να διατηρεί τα δικά της σχολεία, τα οποία χρηματοδοτούνται από το αλβανικό κράτος²⁷.

Στις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες οι φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι κατά κανόνα παροικιακοί, υπάρχουν, όμως, συγχρόνως και κρατικά σχολεία, (στην Αρμενία, στη Γεωργία, στην Ουκρανία και στη Ρωσία) στο πρόγραμμα των οποίων έχει ενταχθεί επίσημα η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας.

Μορφές εκπαίδευσης

Οι μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης που εμπεριέχονται στον πίνακα 1.4.1 αποτελούν στην πραγματικότητα δέσμες μορφών εκπαίδευσης.

²⁷ Σχετικά με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αλβανία βλέπε: Βούρη Σ., Καψάλης Γ.Δ. (2003): *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αλβανία*. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο και www.uoc.gr/diaspora.

Ημερήσια
σχολεία

Μόνιμοι φορείς
εκπαίδευσης

Μορφές
εκπαίδευσης

**Τμήματα
Διδασκαλίας της
Ελληνικής**

Η τρίτη μορφή (2.3) πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, για παράδειγμα, αποτελείται από:

- α) Τμήματα ενταγμένα στο κανονικό πρωινό πρόγραμμα των σχολείων της χώρας διαμονής (αυτό είναι η εξαίρεση)
- β) Τμήματα ενταγμένα στο κανονικό πρόγραμμα της χώρας διαμονής, τα οποία όμως λειτουργούν απογευματινές ώρες (συνήθης μορφή)
- γ) Τμήματα που λειτουργούν απογευματινές ώρες εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας διαμονής, συνήθως με ευθύνη παροικιακών φορέων (η πλέον συνήθης μορφή)
- δ) Τμήματα που λειτουργούν απόγευμα και υποστηρίζονται τόσο από τις εκπαιδευτικές αρχές και θεσμούς της χώρας διαμονής όσο και από παροικιακούς φορείς (π.χ. περίπτωση Οντάριο στον Καναδά).
- ε) Τμήματα Σαββατιανά (δηλαδή που λειτουργούν κάθε Σάββατο).

Ας υπογραμμιστεί ότι η πλέον συνήθης μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Διασπορά είναι τα *Τμήματα Διδασκαλίας της Ελληνικής*, είτε *απογευματινά* είναι αυτά είτε *Σαββατιανά*, και ότι φορέας αυτής είναι οι ίδιοι οι παροικιακοί φορείς.

Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των Τμημάτων είναι η ετερογένεια των μαθητών τους, τόσο ηλικιακά όσο και ως προς το βαθμό ελληνομάθειας.

**Ημερήσια
Σχολεία**

Συνήθης μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι επίσης το λεγόμενα *Ημερήσια Σχολεία*. Πρόκειται για σχολεία που λειτουργούν πρωί ή και απόγευμα κατά τις εργάσιμες ημέρες και καλύπτουν πλήρως την υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών. Αντίθετα, τα *Τμήματα Διδασκαλίας της Ελληνικής* λειτουργούν συμπληρωματικά και συνήθως δεν παρέχουν τίτλους σπουδών.

Τα *Ημερήσια Σχολεία* απαντώνται κυρίως στις Η.Π.Α., στον Καναδά και στην Αυστραλία. Αντίστοιχα σχολεία υπάρχουν και αλλού, όπως, για παράδειγμα, στη Γερμανία, στις Βρυξέλλες, στο Λονδίνο, ή στις Αφρικανικές χώρες Σουδάν, Αιθιοπία, Ν. Αφρική, αλλά φέρουν διαφορετικές ονομασίες. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, ονομάζονται *Αμιγή (ή ιδιωτικά) Ελληνικά Σχολεία*, επειδή ακολουθούν το ελλαδικό Αναλυτικό Πρόγραμμα και χρησιμοποιούν το αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό.

**Αμιγή Ελληνικά
Σχολεία**

Με εξαίρεση τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία (κυρίως στη Γερμανία) τα λοιπά Ημερήσια Σχολεία έχουν λίγο ως πολύ ένα δίγλωσσο ή και τρίγλωσσο πρόγραμμα, και με αυτή την έννοια θα μπορούσαν να ονομασθούν *Ημερήσια Δίγλωσσα Σχολεία*. Το ακριβές Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα αυτών των σχολείων εξαρτάται από τις εκάστοτε θεσμικές, αλλά και οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες.

Τα Ημερήσια Σχολεία του Μόντρεαλ, για παράδειγμα, είναι τρίγλωσσα με γλώσσες διδασκαλίας τη Γαλλική (60 - 65% του χρόνου), την Ελληνική (20 - 25%) και την Αγγλική (10 - 15%)²⁸. Το ίδιο ισχύει και για το SAHETI στο Johannesburg, στο οποίο γλώσσες διδασκαλίας είναι τα Αγγλικά, τα Αφρικανικά (Afrikaans) και τα Ελληνικά και εκτός τούτου διδάσκεται και η γλώσσα των Ζουλού²⁹.

²⁸ Σχετικά με την Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στον Καναδά βλέπε: Κωνσταντινίδης Στ. (επιμ.) (2001): *Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στον Καναδά*. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο και www.uoc.gr/diaspora.

²⁹ Για την Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Ν. Αφρική βλέπε: Ομάδα Εργασίας Νοτίου Αφρικής (2003): *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Νότιο Αφρική*. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο και www.uoc.gr/diaspora.

Η διδασκαλία της Ελληνικής στο πλαίσιο του επίσημου κρατικού συστήματος της χώρας διαμονής (βλ. πίνακα 1.4.1, μορφές 2.4 και 2.5) απαντάται σε πολλές χώρες. Εντούτοις, από ποσοτικής πλευράς αυτή η μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης δεν έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, γι' αυτό και γίνεται προσπάθεια προώθησής της από το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας.

Αξιολογώντας κανείς τις παραπάνω μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Διασπορά με βάση τα κριτήρια:

- 1) νομικό καθεστώς,
- 2) υποχρεωτικότητα φοίτησης και
- 3) Πρόγραμμα Σπουδών,

διαπιστώνει ότι:

α) εκτός από τα Αμιγή Σχολεία που υπόκεινται στην ελληνική νομοθεσία, όλες οι άλλες μορφές εκπαίδευσης υπόκεινται στη νομοθεσία του κράτους διαμονής,

β) οι μαθητές εκπληρώνουν την υποχρεωτική τους εκπαίδευση εφόσον φοιτούν σ' ένα Αμιγές ή σ' ένα Ημερήσιο Σχολείο, ενώ σ' όλες τις άλλες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης η φοίτηση είναι συμπληρωματική, μη υποχρεωτική,

γ) αν εξαιρέσουμε τα Ημερήσια Σχολεία και εν μέρει και τα Αμιγή, των οποίων το Πρόγραμμα Σπουδών έχει ένα δίγλωσσο χαρακτήρα, σ' όλες τις άλλες μορφές εκπαίδευσης το Πρόγραμμα είναι ελληνόγλωσσο – συμπληρωματικό.

Μια ειδική περίπτωση αποτελούν τα Ευρωπαϊκά Σχολεία (των Βρυξελλών, του Λουξεμβούργου, του Μονάχου κ.λπ.) τα οποία δέχονται τα παιδιά των υπαλλήλων των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και στα οποία λειτουργούν και ελληνόγλωσσα τμήματα (τάξεις).

Με βάση το κριτήριο, *αποστολή-προσανατολισμός των μορφών εκπαίδευσης* αυτές θα μπορούσαν να διαφοροποιηθούν ως ακολούθως:

Σε αυτές που έχουν ως απώτερη αποστολή τους να προετοιμάσουν τους μαθητές για ένταξη στο ελλαδικό εκπαιδευτικό, οικονομικό και κοινωνικοπολιτισμικό σύστημα, (π.χ. τα Αμιγή Ελληνικά Σχολεία σε διάφορες ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις), και σ' εκείνες που καλλιεργούν την Ελληνική στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής- πολυγλωσσικής πολιτικής της χώρας διαμονής.

Είναι προφανές ότι πρόκειται για δύο διαφορετικές λογικές, από τις οποίες η πρώτη συνδέεται με την «παλιννόστηση», ενώ η δεύτερη με την *ένταξη στις κοινωνίες υποδοχής*.

Με δεδομένο ότι δεν υπάρχει πλέον αποδημία από την Ελλάδα προς τις παραδοσιακές χώρες υποδοχής Ελλήνων μεταναστών, το μέλλον ανήκει μάλλον στη δεύτερη λογική.

Με βάση ένα δεύτερο κριτήριο, *εκείνο της ένταξης ή μη ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας διαμονής* μπορούν να διαχωρισθούν οι μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

- α) στις *εντός προγράμματος* δηλαδή σε αυτές που είναι ενταγμένες στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας διαμονής, και
- β) στις *εκτός προγράμματος*.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει η πλειονότητα των διαφόρων μορφών ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Κρατικά Σχολεία

**Νομικό
καθεστώς,
Υποχρεωτικότητα
φοίτησης,
Πρόγραμμα
Σπουδών**

**Εντός και εκτός
προγράμματος
ελληνόγλωσση
εκπαίδευση**

Μορφές εκπαίδευσης και εκπαιδευτικό υλικό

Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και εκπαιδευτικό υλικό

Με δεδομένο ότι τα *Αμιγή Ελληνικά Σχολεία* ακολουθούν τα αντίστοιχα Αναλυτικά Προγράμματα της Ελλάδας, τα δε *Ευρωπαϊκά Σχολεία* έχουν το δικό τους ιδιότυπο καθεστώς και Πρόγραμμα Σπουδών, είναι προφανές ότι το παραχθέν εκπαιδευτικό υλικό και τα *Προγράμματα Σπουδών* που καταρτίστηκαν στο πλαίσιο του έργου *Παιδεία Ομογενών* δεν απευθύνονται σ' αυτές τις δύο μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Το γεγονός, ωστόσο, ότι ο σχεδιασμός και η παραγωγή του εκπαιδευτικού υλικού έγιναν με βάση τις ομάδες-στόχους, σημαίνει ότι οι διάφορες σειρές γλωσσικού υλικού μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σ' αυτές τις μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, στον βαθμό που εμφανίζονται οι αντίστοιχες ομάδες-στόχοι σ' αυτές.

1.5 Οικογένεια

Ότι η οικογένεια αποτελεί τον σημαντικότερο φορέα πρωτογενούς κοινωνικοποίησης αποτελεί κοινό τόπο στην Παιδαγωγική και γενικότερα στις κοινωνικές επιστήμες.

Με κριτήρια α) τον *τόπο γέννησης και το χρόνο διαβίωσης στη χώρα προέλευσης* (Ελλάδα) και στη χώρα διαμονής και β) την *εθνοτική προέλευση των συζύγων*, μπορούν να διακριθούν οι ακόλουθοι τύποι οικογενειών

Πίνακας 5.1. Τυπολογία οικογενειών

Ομοεθνοτικές και διεθνοτικές οικογένειες

Χώρο-χρονικό κριτήριο	Εθνοτικό κριτήριο	
	ομοεθνοτική οικογένεια Α'	διεθνοτική (μικτή) οικογένεια Β'
1. Οικογένεια 1ης γενιάς	+	+
2. Οικογένεια 2ης γενιάς	+	+
3. Οικογένεια 3ης γενιάς	+	+

Καθένας από τους έξι τύπους οικογένειας έχει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν αντίστοιχα την κοινωνικοποίηση της νέας γενιάς. Αν υποθεθεί, ότι στην οικογένεια του τύπου Β3 ο πατέρας είναι ελληνικής καταγωγής και η μητέρα ιταλικής και ότι ζουν στην Μεμβούρνη, τότε γίνεται κατανοητό ότι η κοινωνικοποίηση των παιδιών θα κινείται -ή τουλάχιστον μπορεί να κινείται- ανάμεσα σε τρεις γλώσσες και πολιτισμούς.

Με κριτήριο το *βαθμό ένταξης* της οικογένειας στην παροικία και στις οργανώσεις της, καθώς και στην κοινωνία υποδοχής, από τη μια, και από την άλλη τον *κοινωνικο-πολιτισμικό προσανατολισμό* της, μπορούν να διακριθούν πολλοί τύποι οικογενειών που κινούνται μεταξύ των ακόλουθων δύο πόλων:

Τύποι οικογενειών και ο προσανατολισμός τους

α) *Εθνοκεντρικά και ελλαδοκεντρικά προσανατολιζόμενες και πλήρως ενταγμένες στις παροικιακές οργανώσεις οικογένειες* (χαρακτηριστική περίπτωση αυτού του τύπου οικογένειας αποτελούν οι γονείς των αμιγών Ελληνικών Σχολείων της Γερμανίας).

β) Αποστασιοποιημένες από την παροικία και τις οργανώσεις της και αφομοιωμένες από την κοινωνία υποδοχής οικογένειες (αυτός ο τύπος οικογένειας δεν απαντάται στους παροικιακούς χώρους).

Είναι προφανές πως υπάρχουν αρκετοί ενδιάμεσοι τύποι οικογενειών με κυρίαρχο εκείνον που κινείται ανάμεσα στα δύο κοινωνικοπολιτισμικά συστήματα, χρησιμοποιεί ένα «μικτό» γλωσσικό κώδικα και έχει συνείδηση της διπολιτισμικότητας και της διγλωσσίας του.

Σε σχέση με την πρόσκτηση και χρήση της Ελληνικής καθώς και με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση η αναμενόμενη συμπεριφορά του πρώτου (α) τύπου οικογένειας είναι η χρήση της Ελληνικής ως κυρίαρχου ενδοοικογενειακού κώδικα επικοινωνίας και η φοίτηση των παιδιών σε κάποια μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Ο διαμετρικά αντίθετος (β) τύπος οικογένειας έχει μετακινηθεί σε μια μονόγλωσση επικοινωνία (στην κυρίαρχη γλώσσα) και επενδύει αποκλειστικά στο κυρίαρχο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας διαμονής.

Σύνηθες είναι το φαινόμενο οι γονείς (πρώτη γενιά) να χρησιμοποιούν την Ελληνική ως κώδικα επικοινωνίας, ενώ τα παιδιά (δεύτερη γενιά) να χρησιμοποιούν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής.

Με κριτήριο, τέλος, τη *διαγενεακή σύνθεση της οικογένειας*, μπορούν να διακριθούν δύο τύποι οικογενειών:

α) η πυρηνική, αποτελούμενη από τους συζύγους και τα ανήλικα παιδιά και

β) η εκτεταμένη, αποτελούμενη από τρεις γενιές (παππούς/γιαγιά, τα παιδιά και τα εγγόνια τους).

Σε αντίθεση με τον ελλαδικό χώρο, όπου η οικογένεια τείνει να λειτουργεί αποκλειστικά ως πυρηνική, στην ελληνική Διασπορά ο τύπος της εκτεταμένης οικογένειας είναι συνήθης. Όχι όμως με την έννοια πως ζουν τρεις γενιές κάτω από την ίδια στέγη, αλλά με την έννοια των *οικογενειακών δικτύων*, τα μέλη των οποίων χαρακτηρίζονται από ισχυρή αλληλεγγύη. Αυτά τα οικογενειακά δίκτυα αποκτούν ιδιαίτερο νόημα, όταν θεωρηθούν σε συνάρτηση με τα λοιπά παροικιακά δίκτυα.

Ο δε κοινωνικοποιητικός ρόλος της οικογένειας αναδεικνύεται περισσότερο, όταν θεωρηθεί σε συνάρτηση με τις οργανωτικές δομές της παροικίας και με την ένταξη της οικογένεια σ' αυτές, αλλά και με τις εξελίξεις στις χώρες διαμονής.

Η ενδοοικογενειακή επικοινωνία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη γενιά που ανήκει η οικογένεια, την εθνοτική της σύνθεση και το βαθμό ένταξής της στην παροικία και στην κοινωνία διαμονής.

Οι ομοεθνοτικές οικογένειες της πρώτης γενιάς χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό την Ελληνική ως κώδικα επικοινωνίας απ' ό,τι, για παράδειγμα, μια μικτή οικογένεια δεύτερης γενιάς.

Από την άλλη, τα παιδιά μιας οικογένειας, που ζει σ' ένα μεγάλο αστικό κέντρο με μια καλά οργανωμένη παροικία έχουν περισσότερες ευκαιρίες απ' ό,τι τα παιδιά που ζουν στη «Διασπορά της Διασποράς» να μάθουν και να καλλιεργήσουν την Ελληνική.

Αυτή η φαινομενική κανονικότητα έχει, ωστόσο, πολλές εξαιρέσεις, επειδή η αφομοίωση της οικογένειας και των μελών της στην κυρίαρχη κοινωνικοπολιτισμική ομάδα δε λειτουργεί γραμμικά, από τη μια, και επειδή υπεισέρχονται κι άλλοι παράγοντες στη διαμόρφωση των ρόλων, των διαδικασιών κοινωνικοποίησης και της ενδοοικογενειακής επικοινωνίας, από την άλλη.

Οικογενειακός κώδικας επικοινωνίας

Οικογενειακά δίκτυα

Χρήση της Ελληνικής στην οικογένεια

**Παράγοντες
διαμόρφωσης της
ενδοοικογενεια-
κής επικοινωνίας**

Τέτοιοι επιπρόσθετοι κοινωνικοποιητικοί και διαμορφωτικοί για την ενδοοικογενειακή επικοινωνία παράγοντες είναι: οι μελλοντικοί και οι κοινωνικοπολιτισμικοί προσανατολισμοί της οικογένειας, το μορφωτικό επίπεδο³⁰ των γονέων, η πολιτική του κράτους διαμονής για τις διάφορες εθνοτικές ομάδες, καθώς και οι οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικοπολιτισμικές εξελίξεις στη χώρα διαμονής.

Ως προς τους δύο τελευταίους παράγοντες αναφέρονται ενδεικτικά οι περιπτώσεις της Αυστραλίας και των ΗΠΑ.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και για σχεδόν δύο δεκαετίες η πολυπολιτισμική πολιτική των αυστραλιανών κυβερνήσεων οδήγησε στην καλλιέργεια και ανάπτυξη των κοινοτικών γλωσσών (community languages). Αντίθετα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αλλαγή πολιτικής που τουλάχιστον δεν ευνοεί πλέον την καλλιέργεια αυτών των γλωσσών.

Στην περίπτωση της Αμερικής μετά την κρίση του πολέμου του Βιετνάμ παρατηρήθηκε μια έντονη τάση αναβίωσης της εθνοτικότητας (new ethnicity) σε πολλές εθνοτικές, μη αγγλοσαξωνικές, ομάδες, φαινόμενο που εμφανίζεται σ' ένα βαθμό και τα τελευταία χρόνια.

Συνοπτικά θα μπορούσε να διατυπωθεί το συμπέρασμα, πως όταν εξετάζονται η οικογενειακή και σχολική βιογραφία ενός μαθητή, καθώς και η επικοινωνιακή του επάρκεια στην Ελληνική και η εξοικείωσή του με ελληνογενή κοινωνικοπολιτισμικά πρότυπα, αυτό θα πρέπει να επιχειρείται με βάση τις ακόλουθες κατηγορίες περιγραφής και ανάλυσης:

**Κατηγορίες
ανάλυσης της
οικογενειακής
και σχολικής
βιογραφίας ενός
μαθητή**

- Διασπορικό (μεταναστευτικό) ιστορικό της οικογένειας (οικογένεια 1ης, 2ης, 3ης γενιάς)
- Εθνοτική σύνθεση της οικογένειας
- Βαθμός ένταξης της οικογένειας στην παροικία και στην κοινωνία διαμονής
- Κοινωνικοπολιτισμικοί προσανατολισμοί
- Μελλοντικοί προσανατολισμοί
- Οικογενειακά δίκτυα
- Μορφωτικό επίπεδο γονέων
- Πολιτική του κράτους διαμονής για τις διαφορετικές εθνοτικές ομάδες
- Οικονομικές και κοινωνικοπολιτισμικές εξελίξεις στη χώρα διαμονής.

1.6 Εθνοπολιτισμική ταυτότητα (ελληνικότητα) στη Διασπορά

Οριοθετήσεις

**Εθνοπολιτισμική
ταυτότητα**

Στην περίπτωση των Ελλήνων της Διασποράς ο όρος *εθνοπολιτισμική ταυτότητα* αναφέρεται σ' εκείνο το μέρος της ταυτότητας που συνδέεται με ή και συντίθεται από συγχρονικά και διαχρονικά στοιχεία που αφορούν στην ελληνική γλώσσα και στον πολιτισμό, σε ήθη και έθιμα, σε θεσμούς και παραδόσεις.

**Κοινωνική
ταυτότητα**

Η εθνοπολιτισμική ταυτότητα αποτελεί συνθετικό στοιχείο της *κοινωνικής ταυτότητας* του ατόμου, η οποία είναι ευρύτερη και καλύπτει και εκείνα τα κοινωνικοπολιτισμικά, οικονομικά, πολιτικά και λοιπά στοιχεία που αφορούν στην κοινωνία της χώρας διαμονής

³⁰ Είναι σύνηθες το φαινόμενο γονείς που κατανοούν τα πλεονεκτήματα της διγλωσσίας και της διαπολιτισμικότητας να επιδιώκουν την εκμάθηση της Ελληνικής από τα παιδιά τους, ακόμα κι αν οι ίδιοι δεν την μιλούν επαρκώς ή και καθόλου.

Η *κοινωνική ταυτότητα* και η *ατομική* (προσωπική) ταυτότητα συγκροτούν από κοινού την *ταυτότητα του εγώ* του κάθε ατόμου.

Η ταυτότητα κάθε ατόμου, αλλά και κάθε ομάδας, συγκροτείται από *συγχρονικά και διαχρονικά στοιχεία*. Τα πρώτα είναι κατά κανόνα διαπιστώσιμα (γλώσσα, θρησκεία, ήθη-έθιμα, θεσμοί), ενώ τα δεύτερα μπορούν να αποτελούνται από συλλογικές μνήμες, μύθους, ιδεολογήματα, συμβολισμούς και εξιδανικεύσεις του απώτερου παρελθόντος.

Ταυτότητα και ετερότητα

Με βάση τις κατηγορίες ανάλυσης του κεφαλαίου 1.1.1., Πίνακας Β', μπορεί να περιγραφούν διάφοροι τύποι βιογραφιών στην ίδια χώρα ή σε διαφορετικές χώρες διαμονής.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.), για παράδειγμα, απαντώνται πολλοί «τύποι» μαθητών μεταξύ των οποίων και οι ακόλουθοι δύο.

Ένας μαθητής, για παράδειγμα, τρίτης γενιάς προερχόμενος από μικτό γάμο ζει σε μια μικρή πόλη των δυτικών πολιτειών των Η.Π.Α., στην οποία διαμένουν πάρα πολύ λίγοι Έλληνες (*Διασπορά της Διασποράς*) και δεν λειτουργεί οργανωμένη παροικία (Κοινότητα, Εκκλησία, Σύλλογοι κ.λπ.). Στην γειτονιά του δεν μένουν άλλοι Έλληνες, άρα ο μαθητής έχει ελάχιστες ως μηδενικές ευκαιρίες να μάθει Ελληνικά με φυσικό τρόπο.

Ο μαθητής, ο οποίος ωστόσο φοιτά στη δεύτερα τάξη του αμερικάνικου σχολείου της γειτονιάς του, πηγαίνει για πρώτη φορά, το μήνα Οκτώβριο, στο Σαββατιανό Τμήμα Ελληνικής στη γειτονική πόλη, μονόγλωσσος. Έχει όμως κάποια ελληνικά ακούσματα και κάποιες πολιτισμικές εμπειρίες και παραστάσεις, που προέρχονται κυρίως από οικογενειακές και παροικιακές πολιτιστικές εκδηλώσεις και ξέρει κάποιες φράσεις στα Ελληνικά.

Στον αντίποδα αυτής της περίπτωσης απαντάται, για παράδειγμα, ένας μαθητής ίδιας ηλικίας που μένει στη Νέα Υόρκη, οι γονείς του είναι και οι δύο Έλληνες, γεννήθηκαν στην Ελλάδα και μετανάστευσαν στην Αμερική σε νεαρά ηλικία, φοιτά σ' ένα Ημερήσιο Ελληνικό Σχολείο, συναναστρέφεται τακτικά με συνομηλίκους του ελληνικής καταγωγής κ.λπ.

Είναι προφανές ότι οι κοινωνικοπολιτισμικές προϋποθέσεις (υπόβαθρο) και οι εκπαιδευτικές ανάγκες αυτών των δύο μαθητών διαφοροποιούνται πάρα πολύ μεταξύ τους.

Ακόμα μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις απαντά κανείς, αν μετακινηθεί σε άλλη χώρα υποδοχής, όπως, για παράδειγμα, σ' ένα από τα λεγόμενα «ελληνικά χωριά» της Μαριούπολης στην Ουκρανία, όπου ζουν εδώ και περισσότερα από δύο αιώνες άτομα ελληνικής καταγωγής, που όμως είναι ταταρόφωνα και για μεγάλα χρονικά διαστήματα έζησαν πλήρως αποκομμένα από την Ελλάδα και ό,τι ήταν ελληνικό ή και χριστιανικό, ή αν αναφερθεί κανείς στους τουρκόφωνους Έλληνες των χωριών της Τσάλκας στη Γεωργία.

Στη δε Γερμανία υπάρχουν μαθητές που γεννήθηκαν στην Ελλάδα, φοίτησαν μερικές τάξεις του Δημοτικού Σχολείου στην Ελλάδα και τώρα ως νεομετανάστες φοιτούν σ' ένα αμιγές Ελληνικό Γυμνάσιο σε μια από τις μεγαλουπόλεις της Γερμανίας (π.χ. στο Düsseldorf), όπου λειτουργεί μια καλά οργανωμένη και ελλαδοπροσανατολισμένη παροικία.

Οι παραπάνω περιγραφές επιτρέπουν τη διατύπωση της θέσης ότι καθένας από τους παραπάνω μαθητές έχει τη δική του διασπορική (μεταναστευτική) βιογραφία και τη δική του *πολιτισμική ταυτότητα* και διαφοροποιείται σημαντικά από τους άλλους. Και αυτό είναι φυσικό και αναμενόμενο, επειδή η *κοινωνικοπολιτισμική ταυτότητα* του ατόμου δεν είναι a priori δεδομέ-

Ταυτότητα του Εγώ

Συγχρονικά και διαχρονικά στοιχεία της ταυτότητας

Τύποι βιογραφιών

Κοινωνικοπολιτισμική ταυτότητα

νη, αλλά διαμορφώνεται και κατακτάται στα πλαίσια της ενεργούς αλληλεπίδρασής του με το άμεσο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον του.

Ετερογένεια των ομογενών

Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι αυτό που χαρακτηρίζει την κοινωνικοπολιτισμική ταυτότητα των διαφόρων διασπορών των ομογενών δεν είναι η *ομοιογένεια*, αλλά η *ετερογένεια*. *Οι ομογενείς δεν είναι κατ' ανάγκη ομοιογενείς*. Στον όρο της *ταυτότητας*, επομένως, πρέπει να προστεθεί και εκείνος της *ετερότητας*.

Τι σημαίνει, όμως, αυτή η διαπίστωση; Σημαίνει ότι οι πολλαπλές ταυτότητες των ομογενών αλληλοαποκλείονται ή μήπως έχουν κοινά, συνδετικά στοιχεία;

Μ' άλλα λόγια, υπάρχουν, και αν ναι, ποια είναι τα στοιχεία που ενώνουν τους απανταχού Έλληνες και τα οποία λειτουργούν ως κοινά, συνδετικά στοιχεία των πολλαπλών ταυτοτήτων τους;

1.6.1 Εκφάνσεις της ελληνικότητας στη Διασπορά

Εκφάνσεις της ελληνικότητας

Διερευνώντας την κοινωνικοποίηση των ελληνικής καταγωγής ατόμων στη Διασπορά και ειδικότερα την εθνοπολιτισμική ταυτότητα ή ελληνικότητά τους, καταλήγει κανείς εύκολα στο συμπέρασμα ότι στην ελληνική Διασπορά απαντώνται πολλές εκφάνσεις της ελληνικότητας, οι οποίες συναρτώνται με την εκάστοτε ιστορική εξέλιξη της Διασποράς και τις εκάστοτε πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες διαβίωσης των μελών της κάθε Διασποράς.

Συγκεκριμένα, αυτό που αποκαλούμε ελληνικότητα στη Διασπορά κινείται μεταξύ δύο πόλων:

Στη μια περίπτωση η ελληνικότητα δεν προσανατολίζεται απλώς στις ελλαδικές πολιτισμικές νόρμες, αλλά είναι και πολύ κοντά στην έκφανση της ελλαδικής ελληνικότητας, με την έννοια ότι διαθέτει συγχρονικά, διαπιστώσιμα στοιχεία, όπως: γλώσσα, θρησκεία, ιστορία, θεσμοί, ήθη-έθιμα, παραδόσεις.

Πρόκειται, δηλαδή, για μια εξωελλαδική και εν τούτοις ελλαδοκεντρικά προσανατολισμένη ελληνικότητα.

Αυτή η έκφανση απαντάται κυρίως στη μεταναστευτική Διασπορά και προπάντων στην Ευρώπη. Ιδιαίτερα στο χώρο της Γερμανίας όπου λειτουργούν Αμιγή Ελληνικά Σχολεία, γύρω από τα οποία αναπτύσσονται «παράλληλες κοινότητες»³¹ σχεδόν αποκομμένες από τη λοιπή παροικία και προπάντων από την κοινωνία υποδοχής, απαντάται αυτή η εξωελλαδική και εντούτοις έντονα ελλαδοκεντρική ελληνικότητα.

Στον αντίποδα απαντάται μια άλλη έκφανση της ελληνικότητας, η οποία εμφανίζεται απλώς ως πεποίθηση, ως πίστη στην καταγωγή, ως ιδεολόγημα, ως συναισθηματικός δεσμός με ό,τι είναι ελληνικό, χωρίς όμως να συνοδεύεται από συγχρονικά, διαπιστώσιμα στοιχεία. Αυτή η έκφανση της ελληνικότητας, η οποία απαντάται κυρίως στην ιστορική Διασπορά, αλλά και στη μεταναστευτική Διασπορά με μακρά ιστορία, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «*συμβολική ελληνικότητα*».

Σε αντίθεση προς την εξωελλαδική ελλαδοπροσανατολισμένη ελληνικότητα, η συμβολική ελληνικότητα εμφανίζεται ως πίστη στην καταγωγή, ως μια δέσμη πεποιθήσεων και συναισθηματικών φορτίσεων, ως ιδεολόγημα, ως μύθος, χωρίς να συνοδεύεται από συγχρονικά, διαπιστώσιμα

Εξωελλαδική, αλλά ελλαδοπροσανατολισμένη ελληνικότητα

Εξωελλαδική συμβολική ελληνικότητα

³¹ Σχετικά με το φαινόμενο των «παράλληλων κοινοτήτων» και τον εκπαιδευτικό-πολιτικό, αλλά και κοινωνικοποιητικό τους ρόλο βλ. Δαμανάκης Μ. (2003): *Ελληνικά Σχολεία και Τμήματα Μητρικής Γλώσσας στη Γερμανία* (1986-98). Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο (σ. 79 κ.ε.). Βλ. επίσης κεφ. 1.3 στον παρόντα τόμο.

στοιχεία, αλλά στην καλύτερη των περιπτώσεων από κάποια ελληνογενή πολιτισμικά και γλωσσικά ψήγματα.

Επειδή ενδέχεται να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι η «συμβολική ελληνικότητα» είναι κενή περιεχομένου, επιχειρείται παρακάτω μια αποσαφήνιση του όρου, σε «επίπεδο περιεχομένου».

Και επειδή, από την άλλη, η «συμβολική ελληνικότητα», με την έννοια της «πίστης στην καταγωγή» και της «συναισθηματικής σχέσης» με τον τόπο καταγωγής, χρησιμοποιείται από το άτομο για να αυτοπροσδιοριστεί και για να προσδιορίσει τη σχέση του με την αρχική «κοιτίδα» και με την παροικία του, επιχειρείται μια αποσαφήνιση του όρου και σε «επίπεδο σχέσης», ή αλλιώς σε επίπεδο διαδικασίας αυτοτοποθέτησης του ατόμου σε σχέση με μια ή περισσότερες ομάδες αναφοράς.

α) Ανάλυση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας σε επίπεδο σχέσης/διαδικασίας

Η εθνοπολιτισμική ταυτότητα, ως συστατικό στοιχείο της κοινωνικής ταυτότητας, χρησιμεύει ως εργαλείο για τον προσδιορισμό της δράσης του ατόμου στον κοινωνικοπολιτισμικό του περιγύρο, για τον καθορισμό της σχέσης του με μια ή περισσότερες ομάδες αναφοράς, και συνακόλουθα και για τον αυτοπροσδιορισμό του.

Όπως προκύπτει από τις μελέτες που έχουν εκπονηθεί στα πλαίσια του έργου *Παιδεία Ομογενών*³² ο αυτοπροσδιορισμός των ομογενών, όπως και κάθε διασπορικής εθνοτικής ομάδας, και η διαμόρφωση της ταυτότητάς τους δεν συντελούνται σ' ένα κοινωνικοπολιτισμικό κενό, αλλά πάντα σε σχέση με:

- τους αλλοεθνείς του περιγύρου τους,
- τους ομοεθνείς της παροικίας τους και
- το εθνικό κέντρο.

Οι κατηγορίες βάσει των οποίων αυτοπροσδιορίζεται το άτομο ή η ομάδα μπορεί να είναι «υπαρκτές» ή «υποτιθέμενες».

Ο Έλληνας της ιστορικής αλλά και της μεταναστευτικής Διασποράς με μακρά ιστορική πορεία, δεν χρειάζεται κατ' ανάγκη συγχρονικά, διαπιστώσιμα ελληνογενή στοιχεία για να αυτοπροσδιοριστεί ως Έλληνας, ή ακριβέστερα και ως Έλληνας.

Προς το σκοπό αυτό του αρκούν τα σύμβολα και οι συμβολισμοί που έχει εσωτερικεύσει στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησής του, στην οικογένειά του και στην παροικία του. Του αρκούν οι μύθοι και οι προφορικές παραδόσεις -αρκετές φορές σε μια άλλη γλώσσα από την ελληνική - για να αναπτύξει ένα αυτοσυναίσθημα και μια αυτοαντίληψη που του επιτρέπουν τον αυτοπροσδιορισμό του ως Έλληνα ή και ως Έλληνα.

Η πίστη στην καταγωγή, οι πεποιθήσεις, τα σύμβολα και οι συμβολισμοί δεν είναι ποσοτικά μεγέθη, αλλά έχουν ποιοτικά χαρακτηριστικά και είναι πολύ ισχυρά προσδιοριστικά στοιχεία του αυτοπροσδιορισμού και της ταυτότητας. Με άλλα λόγια, η ελληνικότητα, με την έννοια της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, μπορεί να βασιστεί σε σύμβολα και συμβολισμούς. Μ' αυτή την έννοια μπορεί να ονομασθεί «συμβολική ελληνικότητα», ή γενικότερα «συμβολική εθνοτικότητα».

³² Βλέπε σχετικά μ' αυτό το θέμα Δαμανάκης: (2000) *Εκφάνσεις της Ελληνικότητας. Μεταξύ της ελλαδικής, πολιτισμικής νόρμας και του «πολιτισμικού ελάχιστου»* στο: Κωνσταντινίδης Σ., Πελαγίδης Θ. (επιμ.) (2000): *Ο Ελληνισμός στον 21^ο αιώνα*. Παταξήσης, Αθήνα (σ. 389-417).

**Εθνοπολιτισμική
ταυτότητα και
διαδικασίες
αυτοπροσδιο-
ρισμού**

**Συμβολική
εθνοτικότητα**

Αίσθημα του ανήκειν

Η συμβολική εθνοτικότητα σηματοδοτεί πρωταρχικά το «ανήκειν» σε μια συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα. Από την άλλη πλευρά, όμως, για να έχει αυτή νόημα για το άτομο, πρέπει να αναγνωριστεί και από τους «άλλους», δηλαδή, τους ομοεθνείς της παροικίας, τους αλλοεθνείς του ευρύτερου περιγύρου και τα μέλη του εθνικού κέντρου. Και φυσικά μια τέτοια αναγνώριση³³ συντελείται βάσει κάποιων ιδιοτήτων, κάποιων χαρακτηριστικών, κοντολογίς κάποιων περιεχομένων της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας.

Εθνοπολιτισμική ταυτότητα και περιεχόμενο

β) Ανάλυση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας σε επίπεδο περιεχομένου

Πριν από το δύσκολο εγχείρημα προσέγγισης του περιεχομένου της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων της Διασποράς, και συγκεκριμένα του περιεχομένου της *συμβολικής ελληνικότητας*, κρίνονται αναγκαίες οι ακόλουθες επισημάνσεις:

Τέσσερις επισημάνσεις ως προς το περιεχόμενο της ταυτότητας

- Η προσπάθεια ανάλυσης και κατανόησης του περιεχομένου της ταυτότητας του ατόμου ή της ομάδας έχει νόημα και νομιμοποιείται από παιδαγωγικής πλευράς, δεδομένου ότι στο πλαίσιο της παιδευτικής και εκπαιδευτικής διαδικασίας προσφέρονται/ μεταδίδονται στο άτομο συγκεκριμένα περιεχόμενα. Η γνώση, για παράδειγμα, του βαθμού της επικοινωνιακής και γλωσσικής επάρκειας του μαθητή είναι βασική προϋπόθεση για τη χρήση του κατάλληλου γλωσσικού υλικού και την οργάνωση της διδασκαλίας.
- Η εξέταση του ελληνογενούς περιεχομένου της ταυτότητας των ελληνοπαίδων της Διασποράς σε σύγκριση με τον ελλαδικό πολιτισμό οδηγεί αν όχι στο συμπέρασμα τουλάχιστον στην εντύπωση, ότι τα ελληνόπουλα της Διασποράς παρουσιάζουν, σε σύγκριση μ' εκείνα της Ελλάδας, γνωστικά ελλείμματα. Ένα τέτοιο συμπέρασμα, όμως, είναι άκρως εθνοκεντρικό και λανθασμένο, δεδομένου ότι τα γνωστικά περιεχόμενα των ελληνοπαίδων της Διασποράς δεν πρέπει να αναφέρονται κατ' ανάγκη στην ελληνική γλώσσα και στον πολιτισμό.
- Επομένως, μια προσέγγιση του περιεχομένου της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας με σημείο αναφοράς και σύγκρισης τον ελλαδικό πολιτισμό δεν έχει νόημα. Μια τέτοια προσέγγιση έχει νόημα, μόνο εφόσον αυτή επιχειρείται μέσα από το ίδιο το άτομο, την ίδια την παροικία, την ιστορική πορεία και εξέλιξη της εκάστοτε ιστορικής ή μεταναστευτικής Διασποράς.
- Ας επισημανθεί, τέλος, ότι περιεχόμενο στην ελληνικότητά τους δίδουν οι ίδιοι οι ομογενείς, όταν κληθούν ή αναγκασθούν να την υπερασπισθούν προς τα έξω.

Σύμφωνα με τις μέχρι τώρα παρατηρήσεις και εμπειρίες με ομογενείς εκπαιδευτικούς και μαθητές, αυτά τα περιεχόμενα καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα, το οποίο ξεκινά από συγχρονικά διαπιστώσιμα γνωστικά στοιχεία (όπως γλώσσα, γνώση της ελληνικής ιστορίας και παράδοσης, γνώση της σύγχρονης Ελλάδας κ.λπ) και καταλήγει σε μύθους, ιδεολογήματα, πεποιθήσεις συναισθηματικές φορτίσεις, κοντολογίς σ' ένα «πολιτισμικό ελάχιστο».

Πολιτισμικό Ελάχιστο

Αναλύοντας κανείς το περιεχόμενο αυτού του *πολιτισμικού ελάχιστου*, έτσι όπως αυτό αναδύεται από το λόγο και τη συμπεριφορά των ίδιων των ομογενών, διαπιστώνει ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι συναισθηματικά και συμβολικά. Βέβαια υπάρχει και η γνωστική διά-

³³ Η αναγνώριση της ταυτότητας από τον άλλο είναι ζωτικής σημασίας για το άτομο και την ομάδα, γιατί όπως υπογραμμίζει και ο T. Taylor στο έργο του *Πολυπολιτισμικότητα* (εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1997, σ. 79 κ.ε), ο προσδιορισμός της ταυτότητας συντελείται στα πλαίσια της διαλογικής σχέσης με τον άλλο. Απαραίτητο δε στοιχείο για την αυτοπραγμάτωση του ατόμου, αλλά και για την αναγνώριση της ταυτότητάς του, είναι αυτή η διαλογική σχέση.

σταση, η οποία όμως δεν είναι πάντα συνειδητή στους φορείς του.

Ο αυτοπροσδιορισμός, για παράδειγμα, των τουρκόφωνων ελληνικών πληθυσμών στα χωριά της Τσάλκας στη Γεωργία ή των ταταρόφωνων ελληνικών πληθυσμών στα χωριά της Μαριούπολης, στην Ουκρανία, ως Ελλήνων, δεν είναι αυθαίρετος, αλλά έχει ιστορική βάση, δεδομένου ότι είναι γνωστή η ιστορική πορεία αυτών των πληθυσμών³⁴.

Η ιστορικότητα είναι το γνωστικό στοιχείο του πολιτισμικού ελάχιστου, το οποίο στοιχείο όμως δεν είναι κατ' ανάγκη συνειδητό τουλάχιστον στις νεότερες γενιές των ομογενών, όπως έχει διαπιστωθεί στο πλαίσιο παρατηρήσεων και μικροερευνών σε ομογενείς μαθητές που συμμετέχουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα του έργου *Παιδεία Ομογενών*³⁵.

Στη μακρόχρονη ιστορική πορεία της Διασποράς υποχωρούν ή και χάνονται αρκετά συνθετικά στοιχεία της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, όχι όμως και το συναίσθημα, η πίστη στην καταγωγή καθώς και η προφορική παράδοση.

Όλα αυτά συγκροτούν το περιεχόμενο της *συμβολικής εθνοτικότητας*. Ένα περιεχόμενο συναισθηματικό / συμβολικό, με ποιοτικά και όχι ποσοτικά, μετρήσιμα χαρακτηριστικά.

Δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς ότι το πολιτισμικό ελάχιστο, ως στοιχείο αυτοπροσδιορισμού και αυτοαντίληψης, διαφοροποιεί το φορέα του από έναν τρίτο που είναι, για παράδειγμα, γνώστης της ελληνικής γλώσσας, της ιστορίας και του πολιτισμού, αλλά δεν αυτοπροσδιορίζεται ως Έλληνας.

Μ' αυτή την έννοια το πολιτισμικό ελάχιστο και η συμβολική εθνοτικότητα που στηρίζεται σ' αυτό μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλεία ποιοτικής ανάλυσης, δεν προσφέρονται όμως για ποσοτικές μετρήσεις³⁶.

Τέλος, ως υπογραμμισθεί ότι το πολιτισμικό ελάχιστο είναι προϊόν μιας ιστορικής εξέλιξης και ως τέτοιο φαίνεται να διαθέτει κοινωνικοποιητική δύναμη και να επηρεάζει τη διαμόρφωση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας. Επειδή πληροί τον όρο της ιστορικότητας, μπορεί να λειτουργήσει νομομοποιητικά για τη διαδικασία του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου, και κατά συνέπεια, και ως τεκμήριο αναγνώρισης αυτής της διαδικασίας από τον Άλλο. Από την άλλη πλευρά, επειδή διαθέτει κοινωνικοποιητική δύναμη είναι παιδευτικά και εκπαιδευτικά αξιοποιήσιμο.

1.6.2 Όρια και αντοχές της συμβολικής εθνοτικότητας

Η συμβολική εθνοτικότητα (ελληνικότητα) είναι λειτουργική στη Διασπορά και χρήσιμη τόσο για τον ατομικό όσο και για τον συλλογικό αυτοπροσδιορισμό.

³⁴ Σχετικά με την ιστορική πορεία αυτών των πληθυσμών βλέπε: Κεσσίδης Θ. (1996): *Η Ιστορική Πορεία των Ελληνοπονητών. Το εθνικό ζήτημα και το μέλλον των μικρών εθνών στην πρώην Σοβιετική Ένωση*. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, Φωτιάδης Κ. (1990): *Ο Ελληνισμός της Κοιμαίας Μαριούπολη, δικαίωμα στη μνήμη*. Ηρόδοτος, Αθήνα, Χασιώτης Ι.Κ. (1993): *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, Χασιώτης Ι.Κ. (επιμ.) (1997): *Οι Έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης*. University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

³⁵ Βλ. σχετικά Παπαλεξοπούλου Ε. (2004): *Εθνοπολιτισμική Ταυτότητα Ομογενών Μαθητών από τις ΗΠΑ, τη Γερμανία και τη Γεωργία*. Πανεπιστήμιο Κρήτης (μεταπτυχιακή διατριβή Α' κύκλου).

³⁶ Είναι προφανές ότι το πολιτισμικό ελάχιστο έχει υποκειμενικό ψυχολογικό χαρακτήρα και δεν προσφέρεται για ποσοτικές μετρήσεις. Αλλά και αν ακόμα χρησιμοποιείτο ως μονάδα μέτρησης θα ήταν πρακτικά μη χρηστική, επειδή οι χρήστες της θα ήταν αναγκασμένοι να αναζητήσουν κάθε άτομο ξεχωριστά για να διαπιστώσουν αν είναι φορέας του πολιτισμικού ελάχιστου και αν αυτοπροσδιορίζεται βάσει αυτού ως Έλληνας.

Ιστορικότητα

Αυτοπροσδιορισμός

Παιδευτική και εκπαιδευτική αξία της συμβολικής εθνοτικότητας

**Συμβολική
ελληνικότητα και
Διασπορά**

Η συμβολική ελληνικότητα ως προϊόν μυθοποιήσεων και εξιδανικεύσεων του απώτερου ιστορικού και πολιτισμικού παρελθόντος δεν αποκλείεται μάλιστα να συμβαδίζει με την εικόνα που έχουν οι άλλοι, στις χώρες διαμονής, για την Ελλάδα, την οποία συχνά τη βλέπουν μέσω του κλασικού αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Σε μια τέτοια περίπτωση η *συμβολική ελληνικότητα συνάδει* με τα λοιπά συνθετικά στοιχεία της κοινωνικής ταυτότητας και είναι λειτουργική.

**Συμβολική
ελληνικότητα και
Ελλάδα**

Πρόβλημα μπορεί να προκύψει, και προκύπτει, όταν ο φορέας της συμβολικής ελληνικότητας έλθει αντιμέτωπος με την ελληνικότητα, όπως αυτή εκφράζεται στον ελλαδικό χώρο. Ιδιαίτερα σε περίπτωση «παλιννόστησης» στην Ελλάδα υπάρχει ο κίνδυνος κατάρρευσης της συμβολικής ελληνικότητας, κι αυτό επειδή το άτομο έρχεται πλέον αντιμέτωπο με μια πραγματικότητα με συγκεκριμένα περιεχόμενα, συγκεκριμένους κανόνες και συγκεκριμένες κυρώσεις. Και σ' αυτή ακριβώς την αντιφατική κατάσταση πρέπει να αναζητηθεί η σχολική αποτυχία των παλιννοστούτων μαθητών.

Στην αντιφατική κατάσταση που προκύπτει μεταξύ μύθου και πραγματικότητας μπορεί να βρεθεί ο μαθητής όχι μόνο σε περίπτωση «παλιννόστησης» στην Ελλάδα, αλλά και όσο διαμένει στο εξωτερικό, εφόσον τα περιεχόμενα διδασκαλίας του αποτελούνται αποκλειστικά από συγχρονικά ελλαδικά κοινωνικο- και ιστορικο-πολιτισμικά στοιχεία.

Βέβαια, όσο ο μαθητής διαμένει στο εξωτερικό έχει τη δυνατότητα να απαλλαγεί απ' αυτή την αντιφατική κατάσταση αποχωρώντας από τα Τμήματα (Σχολεία) Ελληνόγλωσσης Εκπαίδευσης, φαινόμενο σύνθητες στα Απογευματινά και Σαββατιανά Τμήματα Διδασκαλίας της Ελληνικής.

Από τα παραπάνω προκύπτει αβίαστα το παιδαγωγικό συμπέρασμα, ότι προκειμένου να αντέχει η εθνοπολιτισμική ταυτότητα και σε περιβάλλοντα εκτός οικογένειας και παροικίας θα πρέπει να εμπλουτιστεί με συγχρονικά γλωσσικά, κοινωνικά και ιστορικοπολιτισμικά στοιχεία.

**Συμβολική
ελληνικότητα και
στάσεις του
ατόμου**

Ως αφητηρία της διαδικασίας αυτού του εμπλουτισμού μπορεί να λειτουργήσουν το πολιτισμικό ελάχιστο και η συμβολική ελληνικότητα που στηρίζεται σ' αυτό, γιατί αυτά συνοδεύονται από μια θετική στάση και από μια συναισθηματική σχέση του ατόμου με ό,τι είναι ελληνικό.

1.6.3 Εκφάνσεις της ελληνικότητας και η μεταξύ τους σχέση: από τον ελλαδοκεντρισμό στην «ενδοελληνική διαπολιτισμικότητα»

Συνοψίζοντας και σχηματοποιώντας τις παραπάνω αναλύσεις καταλήγει κανείς σε τουλάχιστον τρεις εκφάνσεις της ελληνικότητας:

**Εκφάνσεις της
ελληνικότητας**

- α) στην ελληνικότητα, όπως αυτή εκφράζεται στην Ελλάδα από τις εκάστοτε ισχυρές ομάδες,
- β) σε μια εξωελλαδική και εντούτοις έντονα ελλαδοκεντρική ελληνικότητα και
- γ) στην εξωελλαδική συμβολική ελληνικότητα.

Εύκολα μπορεί κανείς να φανταστεί και ενδιαμέσες εκφάνσεις, δεδομένου ότι ο πολιτισμός και η ταυτότητα δεν είναι στατικά, αλλά δυναμικά μεγέθη.

**Σχέση μεταξύ των
εκφάνσεων της
ελληνικότητας**

Οι πολιτικές, πολιτισμικές, εκπαιδευτικές και λοιπές προεκτάσεις και συνέπειες αυτής της κατάστασης γίνονται ορατές, όταν τεθεί το ερώτημα αναφορικά με τη σχέση μεταξύ των διαφόρων εκφάνσεων της ελληνικότητας, ή αλλιώς μεταξύ των πολλαπλών ελληνικών ταυτοτήτων.

Αν δεν θέλει κανείς να δεχτεί και να προωθήσει την ελλαδική πολιτισμική νόρμα ως τη μόνη

έγκυρη – δηλαδή αν δεν θέλει μια μονόδρομη και παρεμβατική³⁷, αλλά μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ Κέντρου και Διασποράς, μια «έκφραση όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού», σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 108 του ελληνικού συντάγματος, τότε οδηγείται αναπόφευκτα σε μια διαδικασία συνάντησης και αλληλεπίδρασης των διαφόρων εκφάνσεων της ελληνικότητας.

Η διαδικασία αυτή συμπυκνώνεται στον όρο «ενδοελληνική διαπολιτισμικότητα».

Συγκεκριμένα, με τον όρο ενδοελληνική διαπολιτισμικότητα νοείται η δυναμική διαδικασία συνάντησης, αλληλεπίδρασης και αλληλοεμπλουτισμού των πολλαπλών εκφάνσεων της ελληνικότητας, ή αλλιώς των πολλαπλών ελληνικών ταυτοτήτων.

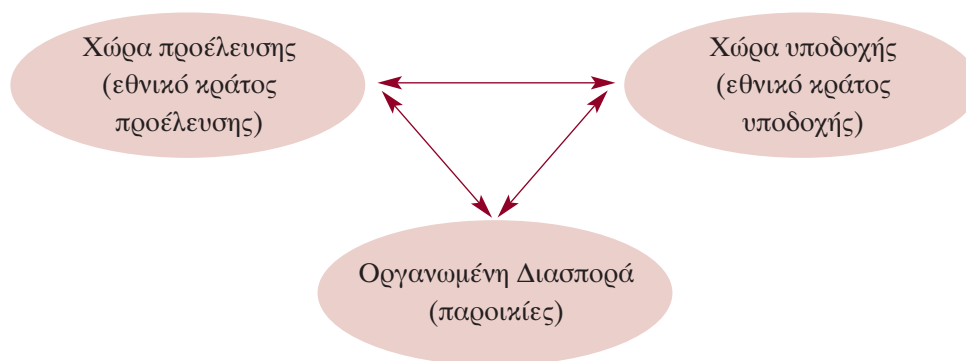
Η ενδοελληνική συνάντηση, αλληλεπίδραση και αλληλοεμπλουτισμός μπορεί να συμβούν με πολλούς τρόπους. Ένας απ' αυτούς είναι τα προγράμματα επιμόρφωσης των ομογενών εκπαιδευτικών και τα εκπαιδευτικά προγράμματα για τους ομογενείς μαθητές. Ένας άλλος δρόμος περνά μέσα από τα Προγράμματα Σπουδών και το εκπαιδευτικό υλικό.

Μια συγκεκριμενοποίηση της ενδοελληνικής συνάντησης και αλληλεπίδρασης αποτελούν επίσης οι διαδικασίες του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού και τα δίκτυα του, στα οποία έγινε ήδη αναφορά στο κεφάλαιο 1.3.

Αναγκαία προϋπόθεση για την υλοποίηση της διαδικασίας της ενδοελληνικής πολιτισμικής συνάντησης, αλληλεπίδρασης και αλληλοεμπλουτισμού είναι η αμφίδρομη και ισότιμη σχέση μεταξύ των αλληλεπιδρώντων μερών. Το σημείο, επομένως, που πρέπει να διερευνηθεί και να αναλυθεί είναι η σχέση μεταξύ Κέντρου (Ελλάδας) και Διασποράς.

1.7 Σχέση Κέντρου και Διασποράς

Η σχέση μεταξύ Κέντρου και Διασποράς εξετάζεται, κατά κανόνα, στο πλαίσιο και στη λογική του λεγόμενου «διασπορικού τρίπολου».

Σχήμα 1.7.1: Το διασπορικό τρίπολο

³⁷ Η μονόδρομη παρεμβατική σχέση του Κέντρου στη Διασπορά εκφράζεται σε επίπεδο εκπαίδευσης ως προσπάθεια μετάδοσης στα ελληνόπουλα της Διασποράς ελλαδικών μορφωτικών περιεχομένων. Μια τέτοια προσπάθεια είναι όμως καταδικασμένη σε αποτυχία, επειδή τα περιεχόμενα αυτά είναι σε μεγάλο βαθμό ξένα προς τα βιώματα, τις εμπειρίες, τις παραστάσεις και τις ανάγκες των παιδιών και άρα δεν τα συγκινούν μαθησιακά. Αν εντούτοις επιμείνει κανείς σ' αυτά, κινδυνεύει να χάσει τους μαθητές.

**Ενδοελληνική
διαπολιτισμικό-
τητα**

Το αναλυτικό μοντέλο του διασπορικού τρίπολου συναρτάται άμεσα με το εθνικό κράτος και την οργάνωσή του, πράγμα που σημαίνει ότι τα μέλη μιας παροικίας προέρχονται από ένα εθνικό κράτος, ζουν σ' ένα άλλο εθνικό κράτος και στην καλύτερη περίπτωση μπορούν να λειτουργήσουν ως συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο κρατών-πόλων, οπότε και δημιουργείται ένα ισορροπημένο τρίπολο³⁸.

Διπλή αφοσίωση

Από την άλλη πλευρά είναι προφανές ότι η οργάνωση και η εξέλιξη της παροικίας επηρεάζονται από τις εκάστοτε σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών (προέλευσης και υποδοχής/διαμονής), καθώς επίσης ότι τα μέλη μιας παροικίας μπορεί να βρεθούν μπροστά στο δίλημμα της «διπλής αφοσίωσης». Το δίλημμα της «διπλής αφοσίωσης» (double loyalty) προκύπτει σε περιόδους κρίσης μεταξύ των δύο κρατών ή μεταξύ της παροικίας και της χώρας διαμονής, οπότε τα μέλη της παροικίας πιέζονται άμεσα ή έμμεσα να ταχθούν υπέρ της μιας ή της άλλης πλευράς.

Κέντρο - περιφέρεια

Σύμφωνα με το παραπάνω αναλυτικό μοντέλο η σχέση μεταξύ εθνικού κέντρου (χώρας προέλευσης) και Διασποράς εξετάζεται στη λογική κέντρου-περιφέρειας ή αλλιώς πομπού-δέκτη. Μ' άλλα λόγια, οι διασπορές αντιμετωπίζονται ως «δορυφόροι» του «εθνικού πλανήτη».

Αυτονομία διασπορών

Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης κινείται η νέα προσέγγιση των «Διασπορικών Σπουδών» (diaspora studies), σύμφωνα με την οποία στο πλαίσιο των μεταψυχροπολεμικών εξελίξεων και της παγκοσμιοποίησης οι διασπορές αρχίζουν να αυτονομούνται. Η αυτονομία των διασπορικών ομάδων αφορά στη σχέση της διασπορικής ομάδας τόσο με τη χώρα προέλευσης, όσο και με τη χώρα διαμονής και εκφράζεται τόσο σε πολιτισμικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο³⁹.

Το ερώτημα σε ποιο από τα δύο μοντέλα εντάσσεται η ελληνική περίπτωση μπορεί να απαντηθεί μέσα από την ανάλυση των θεσμικών μέτρων που παίρνει η Ελλάδα, ως κέντρο, για τη Διασπορά.

1.7.1 Θεσμικά μέτρα

Η συζήτηση που ξεκίνησε μετά το 1974 (πτώση της χούντας), αναφορικά με τον απόδημο ελληνισμό εκφράστηκε σε κυβερνητικό επίπεδο μέσω της ίδρυσης και λειτουργίας Υφυπουργείου Απόδημου Ελληνισμού και έλαβε συγκεκριμένη συνταγματική υπόσταση στο άρθρο 108 του ελληνικού συντάγματος του 1975.

Ελληνικό σύνταγμα Μέριμα του κέντρου για τη Διασπορά

Το κράτος σε μια «προνοιακή λογική» υποχρεώνει συνταγματικά τον εαυτό του να «μεριμνά δια την ζωήν του απόδημου ελληνισμού και την διατήρησιν των δεσμών του με την μητέρα Πατριδα. Επίσης μεριμνά δια την παιδείαν και την κοινωνικήν και επαγγελματικήν προαγωγήν των εκτός της επικρατείας εργαζομένων Ελλήνων».

³⁸ Σχετικά μ' αυτή την τριπολική σχέση βλέπε Hettlage, ο.π. σ.6 κ.ε.. Σχετικά με τα χαρακτηριστικά των διασπορών και τη σχέση τους με τον τόπο προέλευσης (την πατρίδα, την κοιτίδα) βλέπε επίσης τις σχετικές αναλύσεις του Robin Cohen (2003): *Παγκόσμια Διασπορά*. Παπαζήσης, Αθήνα (σελ. 315 κ.ε.). Τίτλος πρωτότυπου, Robin Cohen (2001): *Global Diaspora*, Routledge, London.

³⁹ Σχετικά με αυτό το ζήτημα βλέπε Κιτρόεφ Αλέξανδρος (2002): *Ο ρόλος του Ελληνο-Αμερικανικού Λόμπι στην Εξωτερική Πολιτική των ΗΠΑ, 1992-2001*, στο Τσάκωνας Παναγιώτης (επιμ.) (2003): *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική – Μια Συνολική Προσέγγιση*, τόμος Α', Ι. Σιδερή Αθήνα (σ. 395-420) και του ίδιου: *Η Ελληνοαμερικανική πολιτισμική ταυτότητα τη δεκαετία του 1990*, στο: Δαμανάκης Μ., Καρδάσης Β., Μιχαλακάκη Θ., Χουρδάκης Α. (επιμ.) (2004): *Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία*, ΕΔΙΑΜΜΕ., Ρέθυμνο (τόμος Β', σ. 89-96).

Στην αναθεώρηση του συντάγματος το 2001 το άρθρο 108 συμπληρώθηκε με μια δεύτερη παράγραφο, η οποία προβλέπει:

«2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την οργάνωση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, που έχει ως αποστολή του την έκφραση όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού».

Το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού ιδρύθηκε το 1989 με το νόμο 1867/89 άρθρο 17 και μάλιστα στα πλαίσια της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού, η οποία με τη σειρά της είχε ιδρυθεί ήδη το 1982 (νόμος 1288/1982, άρθρο 13) στο τότε Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης και είχε ως αποστολή να μεριμνά για την προστασία των δικαιωμάτων και συμφερόντων του Απόδημου Ελληνισμού, και εν γένει να μελετά και να εισηγείται στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση για όλα τα θέματα του Απόδημου Ελληνισμού.

Αν ληφθεί υπόψη η χρονολογική ίδρυση των δύο θεσμών, Γ.Γ.Α.Ε. (1982) και Σ.Α.Ε. (1989)⁴⁰, καθώς και το γεγονός ότι ο δεύτερος ιδρύθηκε στα πλαίσια του πρώτου, τότε η μνημονευθείσα παράγραφος 2 του άρθρου 108 του συντάγματος επιτρέπει το συμπέρασμα ότι στη λογική της «μερίμνας» του εθνικού κράτους για τους Έλληνες που εργάζονται «έξω από την επικράτεια» του (σύνταγμα του 1975) προστίθεται 26 χρόνια αργότερα η δυνατότητα «έκφρασης όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού».

Αυτή η νέα διάσταση, η οποία εγγράφεται στο σύνταγμα το έτος 2001, είχε ήδη θεματοποιηθεί το έτος 1995. Παραμονές της Α' Οργανωτικής Συνέλευσης του Σ.Α.Ε., για παράδειγμα, ο τότε καθ' ύλη αρμόδιος Υφυπουργός Εξωτερικών σε κύριο άρθρο του στο Ειδικό Αφιέρωμα του Οικονομικού Ταχυδρόμου έγραφε: «ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας ολοκληρωμένης στη σύλληψή της Στρατηγικής του Ελληνισμού* προϋποθέτει συνεπώς, την ανάπτυξη και λειτουργία μιας αμφίδρομης* σχέσης, τόσο ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Διασπορά της, όσο και προς την αντίστροφη κατεύθυνση, της αυτοοργανωμένης ομογένειας προς τη χώρα καταγωγής, στη βάση τόσο της «προνοιακής διάταξης» του άρθρου 108 του Συντάγματος καθώς και του άρθρου 1 παρ. 3, που αναφέρεται στο Έθνος αντιστοίχως».

Η «αμφίδρομη» σχέση που υπογραμμίζεται στο πρώτο σκέλος του παραθέματος είναι ένα καινούργιο στοιχείο στην πολιτική ορολογία των καθ' ύλη αρμόδιων πολιτικών.

Το σημαντικό, ωστόσο, είναι ότι αυτή η «αμφίδρομη» σχέση ερμηνεύεται και οριοθετείται, στο δεύτερο σκέλος του παραθέματος, στο πνεύμα της «προνοιακής» επιταγής του άρθρου 108 και της «εθνικής» λογικής του άρθρου 1, παράγραφος 3, του συντάγματος. Πρόκειται, δηλαδή, για μια «αμφίδρομη» σχέση έτσι όπως γίνεται κατανοητή και οριοθετείται από τη μια πλευρά, του εθνικού κέντρου. Επομένως, πρόκειται για μια μονομερή φραστική διακήρυξη.

Ίσως να μην μπορούσε να είναι και διαφορετικά τότε, δεδομένου ότι το Σ.Α.Ε. ιδρύθηκε από την ελληνική πολιτεία ως συμβουλευτικό όργανο της. Μ' άλλα λόγια το Σ.Α.Ε. εκπορεύεται από το εθνικό κέντρο και καταλήγει σ' αυτό.

Η θέση περί μιας «αμφίδρομης» σχέσης μεταξύ Κέντρου και Διασποράς είχε διατυπωθεί ήδη

Έκφραση όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού

Σ.Α.Ε.

Γ.Γ.Α.Ε.

Αμφίδρομη σχέση Κέντρου - Διασποράς

Σ.Α.Ε.

⁴⁰ Το ΣΑΕ συγκροτήθηκε με το ΠΔ 196/Α' 105/13-06-1995 και λειτούργησε για πρώτη φορά το Δεκέμβριο του ίδιου έτους.

*Οι υπογραμμίσεις είναι του ίδιου του υφυπουργού στο άρθρο του: *Ο Ελληνισμός στον παγκόσμιο χώρο*, στον Οικονομικό Ταχυδρόμο, ειδικό αφιέρωμα 27 Ιουλίου 1995 (σ.55).

στα τέλη της δεκαετίας του 1980 στο πλαίσιο ενός άλλου νομοθετήματος, αυτή τη φορά του Υπουργείου Παιδείας.

**Υπουργείο
Παιδείας
N 2413/1996**

Το Μάρτιο του 1987 συγκροτήθηκε μια επιτροπή για να συντάξει ένα προσχέδιο νόμου «για την εκπαίδευση και την παιδεία των Ελληνοπαίδων εξωτερικού». Το προσχέδιο αυτό δεν έγινε βέβαια τότε νόμος, όμως πολλές από τις τότε θέσεις των μελών της Επιτροπής, οι οποίες αφορούσαν στη σχέση μεταξύ Κέντρου και Διασποράς πέρασαν στο νέο νομοσχέδιο που ανασυντάχθηκε την περίοδο 1994/95, εμπλουτίστηκε και κατέληξε τον Ιούνιο του 1996 στο *Νόμο 2413/96 «η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις»*.

**Πολυπολιτισμική-
τα, πολιτισμικός
πλουραλισμός,
πολιτισμική
ιδιαιτερότητα**

Μελετώντας κανείς τον ίδιο το νόμο 2413/96, αλλά και τη σχετική εισηγητική έκθεση καθώς και τα σχετικά πρακτικά της Βουλής μπορεί να καταλήξει αβίαστα στις ακόλουθες διαπιστώσεις.

Για πρώτη φορά αποτελούν η πολυπολιτισμικότητα, ο πολιτισμικός πλουραλισμός και η πολιτισμική ιδιαιτερότητα αφηρητικά στοιχεία μιας εισηγητικής έκθεσης σ' ένα νομοσχέδιο, το οποίο αφορά στην ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, αλλά και στην εκπαίδευση των παλιννοστώντων και των αλλοδαπών στο εσωτερικό.

Για πρώτη φορά γίνεται ρητά λόγος για *ιστορία, για πλούτο και γνώση* της Διασποράς.

Στην εισηγητική έκθεση αναφέρεται επίσης ρητά ότι το πνεύμα του νόμου είναι ελληνοκεντρικό, και όχι ελλαδοκεντρικό. Επίσης υπογραμμίζεται ότι η παρέμβαση του Κέντρου στη Διασπορά «είναι και διαπολιτισμική, βλέποντας τον ελληνικό πολιτισμό ως συμβολή στον εμπλουτισμό ενός ευρύτερου ευρωπαϊκού και διεθνούς πολιτισμού, αλλά και βλέποντας ισότιμα και τους πολιτισμούς των άλλων λαών με τους οποίους συναντιέται ο δικός μας». (εισηγητική έκθεση IV, 5)

**Εθνική και
διαπολιτισμική
προσέγγιση**

Η ενδιαφέρουσα και σημαντική διαπίστωση, ωστόσο, είναι, ότι η νέα «διαπολιτισμική προσέγγιση» συνδέεται άμεσα και συζητείται σε σύζευξη με την «εθνική», έτσι ώστε να γίνεται τόσο στην εισηγητική έκθεση (σελ. 2) όσο και στα σχετικά πρακτικά της Βουλής (συνεδρία ΡΙΣΤ'- 2 Μαΐου 1996), λόγος για μια «διαπολιτισμική εθνική στρατηγική για τον Ελληνισμό».

Η σύζευξη της διαπολιτισμικής προσέγγισης με την εθνική δημιουργεί εννοιολογικές συγχύσεις και οδηγεί στην έμμεση ακύρωση της πρώτης, λόγω της ιστορικά διαμορφωμένης επικυριαρχίας της δεύτερης.

Εντούτοις παραμένει γεγονός ότι για πρώτη φορά στη νεοελληνική ιστορία επιχειρείται μια μετακίνηση από την εθνική προς τη διαπολιτισμική εκπαιδευτικοπολιτική προσέγγιση.

Συνοψίζοντας και σχηματοποιώντας τις παραπάνω αναλύσεις, αναφορικά με το ΣΑΕ και το νόμο 2413/96 για την ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, μπορεί κανείς να καταλήξει στο ακόλουθο συμπέρασμα.

**Δύο τάσεις στη
σχέση Κέντρου-
Διασποράς**

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 (το έτος 1996 αποτελεί έτος-σταθμό) παρατηρούνται δύο τάσεις αναφορικά με τη σχέση Κέντρου και Διασποράς.

Η μια που είναι και η κυρίαρχη, κινείται στη λογική της μέριμνας και της παρέμβασης του εθνικού κέντρου στη Διασπορά.

Ενώ η δεύτερη επιχειρεί να εγκαινιάσει μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ Κέντρου και Διασποράς, της οποίας το περιεχόμενο, ωστόσο, παραμένει ζητούμενο.

Το ερώτημα, ποια είναι η περαιτέρω εξέλιξη αυτών των δύο τάσεων και τι μπορεί να σημαίνουν αυτές για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό, και κατά συνέπεια και για το έργο *Παιδεία Ομογενών*, θα αναλυθεί παρακάτω.

Προηγουμένως, όμως, κρίνεται αναγκαία μια σύντομη αναφορά στα λοιπά θεσμικά μέτρα του εθνικού Κέντρου, που αφορούν στη Διασπορά.

Το πολιτικό ενδιαφέρον του εθνικού Κέντρου για τη Διασπορά τεκμηριώνεται και από την ίδρυση και λειτουργία της *Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Απόδημου Ελληνισμού της Βουλής των Ελλήνων*, το έτος 1996⁴¹.

Ο διακομματικός χαρακτήρας της Επιτροπής και η αδιάλειπτη ενασχόλησή της με τα ζητήματα των Ελλήνων της Διασποράς την έχουν αναδείξει σ' ένα σημαντικό πολιτικό όργανο που λειτουργεί κατ' εντολή του εθνικού κοινοβουλίου και λογοδοτεί σ' αυτό.

Ιδιαίτερη εκπαιδευτικοπολιτική σημασία πρέπει να αποδοθεί επίσης στην *Ειδική Γραμματεία Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, καθώς και στο *Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (Ι.Π.Ο.Δ.Ε.)*⁴².

Πρόκειται για δύο θεσμούς (έναν πολιτικό και έναν επιστημονικό) που ανήκουν στο Υπουργείο Παιδείας και έχουν ως αντικείμενο την προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού στο εξωτερικό, καθώς και την εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στο εσωτερικό.

Η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ανέδειξε την ύπαρξη και τα προβλήματα μιας παραμελημένης, αν όχι ξεχασμένης από την πολιτεία, ιστορικής Διασποράς. Τα μέλη αυτής της ιστορικής Διασποράς -κυρίως της ιστορικής Διασποράς στις παραεξείνιες χώρες, και της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία- είχαν, και έχουν, ανάγκη πρόνοιας από πλευράς του εθνικού Κέντρου.

Αυτή η εξέλιξη οδήγησε το 1990 στην ίδρυση του *Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων*, του οποίου η κύρια αποστολή ήταν «η υποδοχή, φιλοξενία και αρωγή με στόχο την ομαλή προσαρμογή και κοινωνική ένταξη (...) των παλιννοστούντων ομογενών» από τις παραεξείνιες χώρες.

Η αδυναμία του Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. να επιλύσει τα προβλήματα των παλιννοστούντων ομογενών οδήγησε τη Βουλή των Ελλήνων να ψηφίσει το έτος 2000 τον νόμο 2790/2000 για την «Αποκατάσταση Παλιννοστούντων Ομογενών από την τ έως Σοβιετική Ένωση».

Αυτός ο νόμος έχει προνοιακό χαρακτήρα και αφορά σε θέματα απόκτησης ιθαγένειας, στη στέγαση, στην επαγγελματική αποκατάσταση και στην εκπαίδευση των ομογενών από την τ έως Σοβιετική Ένωση.

Το γεγονός ότι το πλέον πρόσφατο και τελευταίο θεσμικό μέτρο του Κέντρου έχει καθαρά προνοιακό χαρακτήρα, επιτρέπει τη διαπίστωση ότι το έτος 2000 συνεχίζει να επικυριαρχεί η προνοιακή επιταγή της παραγράφου 1 του άρθρου 108 του συντάγματος.

Η «έκφραση όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού» που προβλέπεται στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, η «αμφίδρομη» σχέση στη βάση της ισοτιμίας και της αμοιβαιότητας, μεταξύ Κέντρου και Διασποράς, λειτουργούν υπό τη σκιά της προνοιακής και παρεμβατικής λογικής.

Αυτή η δεδομένη κατάσταση δεν αξιολογείται ως ορθή ή λάθος, καλή ή κακή, αλλά κατανοείται ως έκφραση μιας μεταβατικής κατάστασης στη σχέση μεταξύ Κέντρου και Διασποράς.

⁴¹ Η επιτροπή συστάθηκε στα πλαίσια τροποποίησης του Κανονισμού της Βουλής το 1996 (απόφαση ολομέλειας της Βουλής της 20^{ης} Ιουνίου 1996 – ΦΕΚ 151 Α', 08-07-1996).

⁴² Η θέση του Ειδικού Γραμματέα ιδρύθηκε με την Υ.Α ΣΤ5/11/6-3-1995 (ΦΕΚ 171/18 Μαρτίου 1996), το δε ΙΠΟΔΕ με το νόμο 2413/1996, άρθρο 5.

**Επιτροπή
Απόδημου
Ελληνισμού**

**Ειδική
Γραμματεία
ΠΟΔΕ, ΙΠΟΔΕ**

Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε.

N.2790/2000

**Προνοιακή,
παρεμβατική
λογική**

**Αναζήτηση νέου
ρόλου στο
παγκόσμιο
γίγνεσθαι**

Μπορεί επίσης να ερμηνευθεί, ως έκφραση μιας διαδικασίας αναζήτησης νέων ρόλων, τόσο από την πλευρά του Κέντρου όσο και από την πλευρά της Διασποράς, κάτω από νέα δεδομένα, όπως είναι:

- η πλήρης ένταξη της Ελλάδας στον υπερεθνικό σχηματισμό της Ε.Ε.,
- οι μεταψυχροπολεμικές παγκόσμιες εξελίξεις,
- οι νέες τεχνολογίες που μειώνουν τις αποστάσεις, ελαχιστοποιούν το χρόνο και διασφαλίζουν μια άμεση, ζωντανή επικοινωνία και αλληλοενημέρωση,
- η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας των μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας.

Κάτω απ' αυτά τα νέα δεδομένα, λοιπόν, πρέπει να αναλυθεί και να αναζητηθεί η νέα σχέση μεταξύ Κέντρου και Διασποράς και να θεωρηθεί η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Διασπορά. Προς το σκοπό αυτό θα εφαρμοσθούν, στη συνέχεια, οι έννοιες-κλειδιά που αναπτύχθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια.

1.7.2 Επανεξέταση της σχέσης Κέντρου – Διασποράς: από το «πολιτισμικό ελάχιστο» και το «διασπορικό έλλειμμα ενημέρωσης» στον «πολιτισμικό αλληλοεμπλουτισμό»

Αν και είναι προφανές, υπογραμμίζεται άλλη μια φορά ότι το ελάχιστο κοινό συνδετικό στοιχείο μεταξύ των πολλαπλών εκφάνσεων της ελληνικότητας είναι το *πολιτισμικό ελάχιστο*, ο *αυτοπροσδιορισμός* που στηρίζεται σ' αυτό και η συνακόλουθη *συμβολική εθνοτικότητα*.

Αν, επομένως, τίθεται θέμα διεύρυνσης της κοινής βάσης των πολλαπλών ελληνικών ταυτοτήτων, τότε πρέπει να εμπλουτισθεί το πολιτισμικό ελάχιστο με συγχρονικά στοιχεία, και ιδιαίτερα με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας.

**Πολιτισμικός
εμπλουτισμός**

Για την επίτευξη αυτού του στόχου προσφέρεται ως πλαίσιο η διαδικασία της *ενδοελληνικής διαπολιτισμικότητας*, η οποία μπορεί να λειτουργήσει και ως εκπαιδευτική διαδικασία, και μάλιστα στη λογική του «*πολιτισμικού εμπλουτισμού*»⁴³.

**«Πολιτισμικό
έλλειμμα»**

Η προσπάθεια εμπλουτισμού του πολιτισμικού ελάχιστου με συγχρονικά γλωσσικά και πολιτισμικά στοιχεία, κυρίως από την Ελλάδα, θα μπορούσε να οδηγήσει στην παραδοχή, ότι το πολιτισμικό ελάχιστο ισοδυναμεί με *πολιτισμικό έλλειμμα* των ομογενών, το οποίο πρέπει να αντισταθμιστεί.

Μια τέτοια παραδοχή, όμως, δεν ευσταθεί, γιατί οι ομογενείς δεν στερούνται πολιτισμού. Απλώς έχουν αναπτύξει έναν «διαφορετικό» πολιτισμό, ο οποίος πέρα από τα ελληνογενή πολιτισμικά στοιχεία, εμπεριέχει και στοιχεία, ή ακριβέστερα εμπεριέχει κυρίως στοιχεία, από τον πολιτισμό ή τους πολιτισμούς της χώρας διαμονής.

Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε, βέβαια, να διατυπωθεί και το αντίθετο επιχείρημα, ότι, δηλαδή, στο «γνωστικό έλλειμμα» των ομογενών, σχετικά με τη σύγχρονη Ελλάδα, τους ελλαδίτες Έλληνες και τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, αντιστοιχεί ένα «γνωστικό έλλειμμα» των ελλαδιτών Ελλήνων, σχετικά με τους ομογενείς.

⁴³ Ο όρος «πολιτισμικός εμπλουτισμός» προέρχεται από τη διαπολιτισμική παιδαγωγική προσέγγιση και θέλει να λειτουργήσει ως εναλλακτική λύση στη λογική της αφομοίωσης και της εθνικής ομογενοποίησης. Βλ. Hohmann, M.: *Interkulturelle Erziehung – eine Chance für Europa?*, στο Hohmann M./Reich H.H. (Hrsg) (1989): *Ein Europa für Mehrheiten und Minderheiten. Diskussionen um interkulturelle Erziehung*. Waxmann Wissenschaft, München (σ.1-32).

Και πράγματι υπάρχει ένα «διασπορικό έλλειμμα ενημέρωσης» στην Ελλάδα. Οι ελλαδίτες μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, για παράδειγμα, διδάσκονται ελάχιστα έως μηδενικά στοιχεία για τη σύγχρονη ελληνική Διασπορά.

Από μια πρώτη σύγκριση του «πολιτισμικού ελάχιστου» με το «διασπορικό έλλειμμα ενημέρωσης» προκύπτει ότι το πρώτο είναι αποτέλεσμα μιας σταδιακής και ιστορικά προσδιορισμένης υποχώρησης της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού στη Διασπορά, και μ' αυτή την έννοια δεν πρόκειται περί ελλείμματος. Αντίθετα, το «διασπορικό έλλειμμα ενημέρωσης» οφείλεται πράγματι σε μια ελλειμματική ενημέρωση των ελλαδιτών σε θέματα της Διασποράς.

Γεγονός πάντως είναι ότι και στις δύο περιπτώσεις μπορεί να τεθεί θέμα αντιστάθμισης και εμπλουτισμού με γνωστικά στοιχεία που λείπουν. Στην περίπτωση της ελληνικότητας που στηρίζεται στο πολιτισμικό ελάχιστο τίθεται θέμα αντιστάθμισης και με συγχρονικά γνωστικά στοιχεία έτσι, ώστε να καταστεί δυνατή η αλληλεπίδραση και επικοινωνία της με τις λοιπές εκφάνσεις της ελληνικότητας. Στην περίπτωση της ελλαδικής ελληνικότητας τίθεται θέμα αντιστάθμισης με γνωστικά στοιχεία από τη Διασπορά, ώστε αυτή να μπορέσει να υπερβεί τα όρια του ελλαδοκεντρισμού και να καταστεί δυνατή η αλληλεπίδραση και η επικοινωνία της με τις λοιπές εκφάνσεις της ελληνικότητας.

Ζήτημα λήψης αντισταθμικών μέτρων τίθεται, λοιπόν, και για τις δύο πλευρές, και για το Κέντρο και για τη Διασπορά. Μια αντιστάθμιση, όμως, και προς τις δύο κατευθύνσεις ισοδυναμεί με αλληλοεμπλουτισμό.

Πολιτισμικός αλληλοεμπλουτισμός σημαίνει, ότι όπως εμπλουτίζονται οι ομογενείς μαθητές με ιστορικά, κοινωνικά, πολιτισμικά, γλωσσικά στοιχεία που αντλούνται από την Ελλάδα, έτσι μπορούν να εμπλουτιστούν και οι ελλαδίτες με ιστορικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά στοιχεία που αντλούνται από τις ελληνικές παροικίες της Διασποράς, ώστε να διαμορφωθεί ελληνική παιδεία σ' ένα οικουμενικό πλαίσιο.

Με βάση τις παραπάνω αναλύσεις και μια συνολική θεώρηση της ελληνικής παιδείας εντός και εκτός Ελλάδας, θα μπορούσε να διατυπωθεί το ακόλουθο παιδαγωγικό και εκπαιδευτικο-πολιτικό πρόταγμα:

Η σύγχρονη ελληνική οικουμενική παιδεία οφείλει:

- με αφετηρία: α) τις πολλαπλές ελληνικές ταυτότητες με περιορισμένη κοινή γνωστική βάση,
β) το διαμορφούμενο παγκόσμιο οικονομικο-πολιτικό, πολιτισμικό και γλωσσικό περιβάλλον,
- μέσω της διαδικασίας: της ενδοελληνικής πολιτισμικής συνάντησης, της αλληλεπίδρασης και του αλληλοεμπλουτισμού,
- να συμβάλλει: α) στη διαμόρφωση εμπλουτισμένων και με διευρυμένη κοινή βάση ελληνικών ταυτοτήτων,
β) στον προσδιορισμό του ρόλου των απανταχού Ελλήνων στο διαμορφούμενο νέο παγκόσμιο οικονομικο-πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον,
γ) στην ανάπτυξη και προώθηση της ελληνικής γλώσσας και μέσω αυτής του ελληνικού πολιτισμού σε υπερεθνικό περιβάλλον.

**Διασπορικό
έλλειμμα
ενημέρωσης**

**Πολιτισμικός
αλληλοεμπλου-
τισμός**

**Παιδαγωγικό και
εκπαιδευτικό -
πολιτικό
πρόγραμμα της
σύγχρονης
ελληνικής
οικουμενικής
παιδείας**

Μια σχηματική έκφραση του παραπάνω παιδαγωγικού και εκπαιδευτικοπολιτικού προτάγματος επιχειρείται στο σχήμα 1.7.2.1.

Σχήμα 1.7.2.1: Μετάβαση από το πολιτισμικό ελάχιστο και το διασπορικό έλλειμμα ενημέρωσης στον πολιτισμικό αλληλοεμπλουτισμό

Συμβολικό επίπεδο, κοινή βάση

Αν δεχτεί κανείς ότι η T1 ισούται με την *ελλαδική ελληνικότητα* και η T4 με τη *συμβολική ελληνικότητα* που στηρίζεται στο πολιτισμικό ελάχιστο, οι δε T2 και T3 συμβολίζουν ενδιάμεσες εκφάνσεις της ελληνικότητας, τότε η πρώτη διαπίστωση που μπορεί κανείς να κάνει είναι ότι όλοι οι φορείς των παραπάνω ταυτοτήτων αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες. *Επομένως, σε επίπεδο συμβολικό και συναισθηματικό υπάρχει μια κοινή βάση μεταξύ των πολλαπλών ταυτοτήτων.*

Γνωστικό επίπεδο

Δεν ισχύει όμως το ίδιο στο *γνωστικό επίπεδο*, δεδομένου ότι η T4 δεν συνοδεύεται από συγχρονικά διαπιστώσιμα ελληνογενή στοιχεία, και η T1 δεν συνοδεύεται από γνωστικά στοιχεία που να αφορούν στη Διασπορά. Και πέραν τούτου, στις διαδικασίες αυτοπροσδιορισμού και διαμόρφωσης εθνοπολιτισμικής συνείδησης των σύγχρονων ελλαδικών Ελλήνων η Διασπορά δεν φαίνεται να παίζει κάποιο ρόλο.

Αμφίδρομος εμπλουτισμός

Σύμφωνα με το παραπάνω παιδαγωγικό, αλλά και πολιτικό πρόταγμα, το ζητούμενο είναι η δρομολόγηση ενός *αμφίδρομου πολιτισμικού εμπλουτισμού*, έτσι ώστε να διατηρηθούν μεν οι

πολλαπλές εκφάνσεις της ελληνικότητας, αλλά να διευρυνθεί συγχρόνως η κοινή τους βάση, μέσα από τον εμπλουτισμό τους κυρίως με γνωστικά, αλλά και με συμβολικά στοιχεία.

Είναι προφανές, ότι μια τέτοια προσέγγιση δεν περιορίζει αυτό που συμβατικά αποκαλούμε ελληνισμό και ελληνικότητα στα ελλαδικά σύνορα, αλλά τα τοποθετεί εκεί που αυτά πράγματι εμφανίζονται, και τα εξετάζει έτσι όπως αυτά είναι και όπως αυτά διασυνδέονται με τις γλώσσες, τους πολιτισμούς και την ιστορία των χωρών διαμονής. Τα εξετάζει, δηλαδή, σ' ένα υπερεθνικό και διαπολιτισμικό πλαίσιο.

Επίσης, μια τέτοια *πολυεστιακή προσέγγιση* δεν οδηγεί σε ομογενοποιήσεις, αλλά αφήνει ελεύθερο πεδίο για τη διαμόρφωση και διατήρηση πολλαπλών ταυτοτήτων, των οποίων, ωστόσο, η κοινή βάση διατηρείται ή και διευρύνεται μέσα από τη συνεχή αλληλεπίδραση και τον αλληλοεμπλουτισμό τους.

Με αυτή την έννοια, λοιπόν, η *ενδοελληνική διαπολιτισμικότητα* είναι μια δυναμική διαδικασία, είναι μια συνεχής *διαλογική σχέση* μεταξύ των Ελλήνων της Διασποράς μεταξύ τους και με το μητροπολιτικό κέντρο, την Ελλάδα. Και μια τέτοια διαδικασία είναι σήμερα αναγκαία, δεδομένου ότι το μέλλον των λαών δεν φαίνεται να διαδραματίζεται και να εξαντλείται πλέον στο πλαίσιο μιας εθνικής επικράτειας, αλλά στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας πολυμορφικής κοινωνίας.

Αυτή η για πολλούς λαούς νέα κατάσταση δεν είναι νέα για τους Έλληνες, γιατί ο ελληνισμός ήταν πάντα παγκοσμιοποιημένος. Απλά αυτό ξεχάστηκε μετά την ίδρυση και εδραίωση του νεοελληνικού κράτους και ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση του «μειζονος ελληνισμού», την ανταλλαγή των πληθυσμών μετά την «μικρασιατική καταστροφή» και τη συνακόλουθη ομογενοποίηση του ελλαδικού ελληνισμού.

Όταν, κυρίως μετά την πτώση της δικτατορίας, το κέντρο ασχολήθηκε με τη Διασπορά του, την αντιμετώπισε στη βάση μιας «προνοιακής» λογικής. «*Το κράτος μεριμνά για τη ζωή του απόδημου ελληνισμού και τη διατήρηση των δεσμών του με την μητέρα Πατρίδα*», σύμφωνα με το άρθρο 108, παράγραφος 1, του ελληνικού συντάγματος του 1975.

Έκτοτε έχουν μεσολαβήσει πολλές παγκόσμιες, ευρωπαϊκές και ελληνικές εξελίξεις. Ο *Απόδημος Ελληνισμός* έχει μεν ανάγκη μιας πολιτιστικής υποστήριξης όχι όμως και μιας συνολικής μέριμνας, όπως επιτάσσει το σύνταγμα του 1975. Αντίθετα, ο *Απόδημος Ελληνισμός* μπορεί σ' ορισμένες περιπτώσεις να μεριμνήσει με τη σειρά του για το Κέντρο.

Στο πλαίσιο των μεταψυχροπολεμικών εξελίξεων αναδείχθηκε ο παραμελημένος *Ιστορικός Ελληνισμός* της Διασποράς, ο οποίος χρειάζεται σ' αυτή την ιστορική φάση υποστήριξη· όχι όμως στο πνεύμα της φιλανθρωπίας, αλλά στο πλαίσιο μιας συνολικής θεώρησης της σχέσης των Ελλήνων της Διασποράς μεταξύ τους και με το Κέντρο.

Το ζητούμενο είναι μια νέα οικουμενικότητα. Και στην παρούσα ιστορική συγκυρία η διαμόρφωση αυτής της νέας οικουμενικότητας φαίνεται να περνά μέσα από τη διαδικασία της ενδοελληνικής συνάντησης, αλληλεπίδρασης και αλληλοεμπλουτισμού.

Αυτή η διαδικασία επιτρέπει, στο βαθμό που συμβαίνει στη βάση της αμοιβαιότητας και της ισοτιμίας, την *έκφραση των απανταχού Ελλήνων*. Επιτρέπει πολλές *αφηγήσεις περί ελληνικότητας* και ανοίγει προοπτικές για νέες συνθέσεις και για επαναπροσδιορισμό του ρόλου και της δράσης του ελληνισμού στο διαμορφούμενο νέο παγκόσμιο περιβάλλον.

Η *οικουμενικότητα* που προκύπτει μέσα από την παραπάνω διαδικασία είναι σε μεγάλο βαθμό

Υπερεθνικό και διαπολιτισμικό πλαίσιο θεώρησης της ελληνικότητας

Διαλογική σχέση των ανά τον κόσμο Ελλήνων

Παγκοσμιοποιημένος ελληνισμός

Απόδημος Ελληνισμός

Ιστορικός Ελληνισμός

Η νέα οικουμενικότητα

**Διασπορά και
διαπολιτισμι-
κότητα**

μό απαλλαγμένη από εθνοκεντρικά στοιχεία, και δεν μπορεί να στιγματισθεί ως «πανελληνισμός», γιατί οι πολιτισμοί των Ελλήνων της Διασποράς είναι αργίοι διαπολιτισμικό προϊόν, που προκύπτει κάθε φορά από τη συνάντηση και αλληλεπίδραση εκφάνσεων του ελληνικού πολιτισμού με εκφάνσεις του πολιτισμού των χωρών διαμονής.

Συμπερασματικά μπορεί να υποστηριχθεί ότι η σχέση που διαμορφώνεται, μέσα από την ενδοελληνική συνάντηση, την αλληλεπίδραση και τον αλληλοεμπλουτισμό, μεταξύ των ελληνικών διασπορών μεταξύ τους και με το Κέντρο δεν εντάσσεται ούτε στη λογική του σχήματος *Κέντρο - περιφέρεια* ή αλλιώς του *πλανήτη και των δορυφόρων* του, αλλά ούτε και στη λογική των *αυτόνομων διασπορών*.

**Δικτύωση των
απανταχού
Ελλήνων**

Από την άλλη πλευρά, βέβαια, δεν μπορεί κανείς να παραβλέψει εξελίξεις σαν αυτές που περιγράφει ο Κιτρόεφ στις Η.Π.Α. (βλ. υποσημείωση 39). Σ' αυτή την ιστορική συγκυρία φαίνεται να υπάρχουν δύο τάσεις, αυτή της αυτονομίησης των διασπορών και εκείνη της διαδικτύωσής τους. Σύμφωνα με τη συσσωρευθείσα εμπειρία, στο πλαίσιο του έργου *Παιδεία Ομογενών* οι ελληνικές διασπορές δεν αποτελούν αυτόνομες και μεταξύ τους ανεξάρτητες οντότητες, αλλά τείνουν να αποτελέσουν από κοινού με την Ελλάδα ένα δίκτυο στο παγκόσμιο πολιτικο-οικονομικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι.

Μ' άλλα λόγια, Ελλάδα και Διασπορές τείνουν να συγκροτήσουν ένα υπερεθνικό δίκτυο, το οποίο δεν θα διαθέτει μόνο κοινά πολιτισμικά και ιδεολογικά στοιχεία, αλλά σε αντίθεση με το παρελθόν μπορεί να αποκτήσει και κοινούς υλικούς (οικονομικούς) πυλώνες στο διαμορφούμενο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον.

**Ελληνικό δίκτυο
και παγκόσμιος
ιστός**

Το διαμορφούμενο δίκτυο των απανταχού Ελλήνων δεν είναι αποκομμένο, αλλά ενταγμένο στον παγκόσμιο πολιτικο-οικονομικό και πολιτισμικό ιστό, δεδομένου ότι οι διασπορικές κοινότητες, με ελάχιστες εξαιρέσεις, είναι ήδη ενταγμένες στο πολιτικο-οικονομικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι των χωρών διαμονής τους.